

Uloga sigurnosnog aspekta u turizmu EU obzirom na terorističku ugrozu

Prpić, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:439894>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni diplomski studij

LUKA PRPIĆ

**Uloga sigurnosnog aspekta u turizmu EU obzirom na terorističku
ugrozu**

**The role of the security aspect in EU tourism regarding the
terrorism threat**

Diplomski rad

Opatija, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni diplomski studij Marketing u turizmu

**Uloga sigurnosnog aspekta u turizmu EU obzirom na terorističku
ugrozu**

**The role of the security aspect in EU tourism regarding the
terrorism threat**

Diplomski rad

Kolegij: **Turizam, terorizam i migracije**

Student: **Luka Prpić**

Mentor: Izv.prof.dr.sc. **Maja Nikšić Radić**

Matični broj: **3897/23**

Opatija, ožujak 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG DIPLOMSKOG RADA

(ime i prezime studenta)

(matični broj studenta)

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor diplomskog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa diplomskim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog diplomskog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, _____ 2024.

Potpis studenta

Sažetak

Terorizam na području Europske unije predstavlja izrazito veliku sigurnosnu ugrozu kako za turizam tako i za živote ljudi. Dodatna komponenta koja daje snagu i značaj terorizmu je nepredvidivost. Gotovo ga je nemoguće predvidjeti i uvelike utječe na mogućnost osiguravanja sigurne okoline za turiste i posjetitelje destinacije, kao i za lokalno stanovništvo. Uloga sigurnosnog aspekta u turizmu Europske unije stoga će biti ključna kako bi se gostima i lokalnom stanovništvu osiguralo zdravo i sigurno okruženje, a s obzirom na terorističku ugrozu. Provedeno je istraživanje u kojem se željelo prikazati odrednice straha od terorizma i odabira destinacije kod potencijalnih putnika. Kao metoda ispitivanja u ovom empirijskom istraživanju koristila se metoda ispitivanja uz pomoć anketnog upitnika. Iz dobivenih rezultata istraživanja se može uočiti kako strah od terorizma ovisi o percipiranom riziku, stavovima o sigurnosti, mjerama sigurnosti, iskustvu s terorizmom i svijesti o terorizmu. Također, iz rezultata se može zaključiti kako odabir destinacije potencijalnih putnika ovisi o strahu od terorizma. Utvrđeno je kako percipirani rizik i svijest o terorizmu pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma te da, posljedično, strah od terorizma pozitivno i statistički značajno utječe na odabir destinacije potencijalnih putnika. S obzirom da vlada veliko zanimanje za ovu tematiku u današnjem svijetu, ovo istraživanje može poslužiti kao dobra podloga za daljnja istraživanja te pomoći budućim istraživačima u boljem razumijevanju uloge sigurnosnog aspekta u turizmu Europske unije s obzirom na terorističku ugrozu.

Ključne riječi: turizam, Europska unija, terorizam, sigurnosni aspekt, vanjska i sigurnosna politika Europske unije

Sadržaj

Uvod	1
1. Turizam u Europskoj uniji	4
1.1. Razvoj turizma u Europskoj uniji	5
1.2. Razvijenost turističke ponude Europske unije	8
1.3. Utjecaj turizma na život stanovnika Europske unije	10
1.4. Budućnost turizma u Europskoj uniji	11
2. Terorizam kao prijetnja turizmu i sigurnosti građana Europske unije	14
2.1. Pojam terorizma	15
2.2. Uzroci nastanka i vrste terorizma	17
2.3. Slučajevi terorizma na području Europske unije	19
2.3.1. TE-SAT – izvješće o situaciji oko terorizma u Europskoj uniji	20
2.3.2. Napad na Madrid	21
2.3.3. Napadi na Francusku	22
2.3.4. Napad na Bruxelles	24
2.4. Odnos između turizma i terorizma	25
3. Teorija sigurnosti u turizmu	28
3.1. Pregled postojećih istraživanja povezanosti sigurnosti i turizma	28
3.2. Zaključci prethodnih istraživanja i korištena metodologija	31
4. Zajednička vanjska i sigurnosna politika Europske unije	34
4.1. Pokušaji uspostavljanja sigurnosne i obrambene politike u Europi	35
4.2. Uređenje zajedničke vanjske i sigurnosne politike kroz ugovore	36
4.2.1. Ugovor iz Maastrichta	37
4.2.2. Ugovor iz Amsterdama	38
4.2.3. Ugovor iz Nice	39
4.2.4. Ugovor iz Lisabona	40
4.3. Ciljevi zajedničke vanjske i sigurnosne politike, Vijeće Europske unije i Visoki predstavnik Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku	41
4.4. Europske potporne institucije nakon Lisabonskog ugovora	42
4.4.1. Odbor za vanjske poslove	43
4.4.2. Europski institut za sigurnosne studije	43
4.4.3. Europska obrambena agencija	44
4.4.4. Satelitski centar Europske unije	44
4.4.5. Europska služba za vanjsko djelovanje	45
4.5. Reakcije Europske unije nakon terorističkih napada na europskom području	45

5. Empirijsko istraživanje o ulozi sigurnosnog aspekta u turizmu obzirom na terorističku ugrozu.....	47
5.1. Ciljevi istraživanja	47
5.2. Metodologija istraživanja.....	49
5.3. Rezultati istraživanja i interpretacija	50
5.4. Ograničenja istraživanja, preporuke za daljnja istraživanja i zaključci.....	59
Zaključak.....	61
Bibliografija.....	63
Popis ilustracija.....	69
Prilozi	70

Uvod

Za mnoge države na svijetu turizam danas predstavlja jedan od najvažnijih izvora prihoda. Prihodima od turizma često se nadoknađuju rashodi i državni minusi, a osobito je važan za države koje nemaju jaku industriju, pa svoj manjak proizvodnje nastoje nadoknaditi uspješnom turističkom sezonom. Turizam se promatra i kao složeni društveni fenomen za koji postoji mnoštvo različitih definicija. Na razvoj turizma u nekoj državi mogu utjecati i vanjski, nepredvidivi čimbenici koji se mogu razviti u gotovo svakom kutku svijeta. Jedan od tih čimbenika je i terorizam. Iako ga je teško definirati, većina ljudi slaže se kako je terorizam korištenje nekih od oblika nasilja, usmjeren najčešće prema nevinim osobama kojima se nastoje ostvariti neki zacrtani ciljevi. Kao takav, terorizam predstavlja jednu od najvećih sigurnosnih prijetnji današnjice. On je i globalna prijetnja jer se može dogoditi na gotovo svim mjestima na svijetu. Terorizam ima snažan negativan utjecaj na turizam neke zemlje jer turisti ne žele putovati u područja na kojima postoji velika mogućnost od terorizma. Na terorizam nije imuna niti Europa jer su se teroristički napadi zadnjih desetljeća događali i na europskom tlu. Sve to predstavlja izazov za Europsku uniju koja kao jamac sigurnosti za europsko područje mora svojim zemljama članicama, ali i čitavoj Europi omogućiti zaštitu od ovakvih oblika ugroze kao što je to terorizam. Kao rezultat takvih izazova, razvijeni su brojni mehanizmi, politike i inicijative vezane uz antiterorističku politiku na području Europske unije koji pomažu u održavanju mira i sigurnosti i omogućavaju daljnji, nesmetani razvoj turizma za zemlje članice.

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je utjecaj terorizma na turizam Europske unije te sigurnosna politika Europske unije u borbi protiv terorizma. Detaljnije će se pojasniti teorija sigurnosti u turizmu i definicija terorizma te će se objasniti kako je on uopće nastao. Na kraju će se doći i do samog problema istraživanja, a to je kako sigurnosni mehanizmi mogu spriječiti nastanak terorizma i pomoći državama članicama Europske unije i njihovim građanima da ostanu sigurni. U radu će se provesti i empirijsko istraživanje o ulozi sigurnosnog aspekta u turizmu s obzirom na terorističku ugrozu.

Cilj rada je prikazati kako terorizam kao vanjski utjecajni čimbenik itekako može utjecati na turizam europskih zemalja na način da smanjuje brojke posjetitelja europskih destinacija. Isto tako, cilj je i dokazati kako se sa snažnom i pametno razvijenom sigurnosnom politikom može utjecati na to da europske države postanu sigurnije u očima turista koji ih namjeravaju posjetiti.

Svrha rada je upozoriti kako se terorizam i u razvijenim dijelovima svijeta nikako ne smije zanemariti kao potencijalna sigurnosna ugroza te da može predstavljati ozbiljnu prijetnju ne samo za turizam, već i za zdravlje ljudi. Jednako tako, svrha je i potaknuti zemlje Europske unije, ali i ostale zemlje da se sigurnosna politika uvijek mora aktualizirati i nadograđivati jer potencijalna teroristička ugroza postoji u svakom trenutku.

Hipoteze ovog diplomskog rada su:

H1 – Percipirani rizik pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

H2 - Stavovi o sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

H3 - Mjere sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

H4 - Iskustvo s terorizmom pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

H5 - Svijest o terorizmu pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

H6 - Strah od terorizma pozitivno i statistički značajno utječe na odabir destinacije kod potencijalnih putnika.

Kod izrade ovog rada korišteno je više znanstvenih metoda. Induktivnom metodom dolazilo se do zaključivanja iz pojedinačnih činjenica. Deduktivnom metodom se iz općih sudova dolazilo do pojedinačnih zaključaka. Korištene su i metode analize i sinteze, metoda generalizacije, metoda ispitivanja, dokazivanja i opovrgavanja, povijesna metoda te ekonometrijske metode.

Struktura ovog diplomskog rada sastoji se od uvoda, četiri poglavlja gdje je opisana teorijska podloga ovog diplomskog rada i pregled postojećih istraživanja vezanih uz ovu tematiku, jednog poglavlja koje je posvećeno empirijskom istraživanju te zaključka. U samom uvodu definirano je područje istraživanja, predmet istraživanja, postavljene su hipoteze istraživanja, definirani ciljevi i svrha rada te su prikazane znanstvene metode kojima je pisan rad. Prvo poglavlje govori o turizmu u Europskoj uniji, kako je tekao njegov razvoj, kako je razvijena turistička ponuda, kako turizam utječe na život stanovnika u Europskoj uniji te koja je njegova budućnost. Drugo poglavlje odnosi se na teoriju sigurnosti u turizmu te je prikazan pregled postojećih istraživanja povezanosti sigurnosti i turizma te su na temelju toga izvedeni zaključci. Treće poglavlje predstavlja i središnji dio rada i odnosi se na opisivanje terorizma kao složenog fenomena. Opisan je sam pojam terorizma, uzroci njegova nastanka i prikazane su vrste

terorizma. U ovom poglavlju predstavljeni su i najveći slučajevi terorizma koji su se dogodilo na području Europske unije te je prikazan i odnos turizma i terorizma. Četvrto poglavlje vezano je uz zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku Europske unije, pokušaje njezina uspostavljanja i ugovore iz povijesti, prikazuje kako je ustrojen europski sigurnosni sustav te kakve su reakcije izazvali teroristički napadi na europskom tlu. Zadnje poglavlje ovog diplomskog rada odnosi se na empirijsko istraživanje kojim se pokušavaju objasniti odrednice straha od terorizma i odabira destinacije kod potencijalnih putnika. Nakon empirijskog istraživanja i njihovih rezultata, na kraju slijedi zaključak u kojemu je još jednom spomenut značaj sigurnosnog aspekta s obzirom na terorističku ugrozu na području Europske unije.

1. Turizam u Europskoj uniji

Europsko područje ili kako ga se često voli nazivati područje „starog kontinenta“ kroz čitavu je povijest čovječanstva bilo područje kontroverzi. Na ovom su se kontinentu odigrali brojni važni i značajni događaji za ljudsku civilizaciju. Tu su se odvijali brojni ratovi i sukobi za teritorij, ali jednako tako, Europa je kao kontinent iznjedrila i brojne velike znanstvenike i umjetnike, ali i ostale ljude koji su dali doprinos da živimo život kakav danas poznajemo. Težnja za uspostavom jedinstvene zajednice koja bi štitila integritet i jačala gospodarstva europskih zemalja odavno je postojala, međutim, što zbog vjerskih razlika, što zbog različite razvijenosti europskih zemalja to je bilo teško za postići. Još od sredine 20. stoljeća i Europske zajednice za ugljen i čelik nastojalo se zajedničkim djelovanjem upravljati postrojenjima ugljena i čelika, a kulminacija svega je 1. studenog 1993. godine kada je i formalno uspostavljena Europska unija. Ona se danas sastoji od ukupno 27 zemalja članica.

Uspostavljanjem Europske unije zemlje članice obvezale su se na međusobnu suradnju i promicanje zajedničkih europskih vrijednosti kao što su poštovanje prava čovjeka i građanina, očuvanje zdrave životne okoline, stvaranje novog poretka slobode, zaštite i sigurnosti itd.¹ Sam pristup Uniji zahtijeva od država da se pridržavaju određenih ugovora, politika te da promiču mir i sigurnost na europskom kontinentu. Zajedničke politike i dogovori unutar Europske unije imaju odraz i na turizam.

Turizam je značajan jer prema procjenama čini oko 10 posto BDP-a Europske unije, a nedvojbeno je važan i za mnoštvo poduzeća kojima predstavlja jedan od glavnih izvora profita.² Europa je područje koje je izrazito bogato prirodnim ljepotama i kulturno-povijesnim spomenicima te je izrazito dobro razvijena prometna infrastruktura. Receptivnih kapaciteta na području Europe također je puno te postoje različiti oblici smještaja. Europa je kontinent koji definitivno može ponuditi najviše od svih kontinenata kada se u obzir uzme cjelokupna turistička ponuda. Klimatski čimbenici tu također igraju važnu ulogu, naročito na područjima na kojima dominira mediteranska klima i na kojima se turizam može održavati tijekom čitave godine. Kod turizma i Europske unije nije zanemariv niti emitivni aspekt, s obzirom da veliki broj europskih građana putuje i boravi u državama Europske unije, ali i drugim svjetskim državama te tako troše svoj dio dohotka.

¹ Altaras Penda, I., Temeljne vrijednosti Europske Unije – od utopije do stvarnosti, vol. 42.(2005.):157-172

² European Parliament : Facts and Sheets on the European Union: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/126/tourism> (pristupljeno 28. ožujka 2024.)

Prema istraživanjima, turizam u Europskoj uniji izrazito je dobro razvijen te za razvijene države predstavlja dodatnu stavku na temelju koje jačaju svoju ekonomiju, dok za neke države članice sa slabije razvijenim industrijama, poput Hrvatske, on predstavlja i udarnu snagu za razvoj gospodarstva.³ Još je jedan razlog zbog čega je turizam izrazito značajan za Europsku uniju, a to je zapošljavanje. Prema podacima UNWTO-a, turizam izravno i neizravno zapošljava preko 26 milijuna ljudi u Europskoj Uniji, od kojih su mnogi mladi ljudi, žene, ali i migranti.⁴ Turizam će i budućnosti nastaviti igrati važnu ulogu za zemlje članice Europske unije, pa stoga ni ne čudi kako su se izradile brojne strategije za područje turizma te kako se iz godine u godinu sve više promišlja o ulozi i važnosti turizma za Europsku uniju.

1.1. Razvoj turizma u Europskoj uniji

Pojam turizam nije nov pojam, s obzirom da se on događao i u prošlosti, no nije bio toliko rasprostranjen i nije se na njega računalo kao na djelatnost koja može donijeti toliko novca i toliko dobrog za određenu zemlju. Prvi događaji koji se mogu smatrati ranim počecima turizma zabilježeni su još u starim civilizacijama Sumerana. Putovanja u to doba bila su povezana većinom zbog trgovina s drugim civilizacijama i tu se još kao primjer mogu navesti i primjerice Egipat, Kina (put svile), Japan. Nakon toga, u staroj Grčkoj zabilježena su putovanja kojima su primarni motiv bile Olimpijske igre i natjecanje sportaša iz raznih zemalja. U rimsko doba stvorena je zavidna cestovna infrastruktura čiji se tragovi na nekim mjestima poznaju sve do danas. Te, za to doba iznimno moderne ceste, bile su veliki motiv za putovanja ljudi izvan svog uobičajenog mjesta boravka, a ljudi su putovali i zbog zdravstvenih razloga, ponajprije na kupališta u lječilišne svrhe.

Kao preteča modernog turizma smatraju se putovanja koja su u 18. i 19. stoljeću organizirana za mladež koja je poticala iz bogatog sloja društva. Takva putovanja zvala su se „Grand Tour“. Obilježja takvih putovanja su da su ona bila rezervirana za plemićke obitelji koji su sa svojih dvorova slali svoju mladež da putuju svijetom i po nekoliko mjeseci te im tako omogućavali dodatan kulturni, ali i ljudski razvoj. Upoznavanjem novih kultura i upijanjem drugačijeg stila života nastojalo se dodatno učvrstiti i ovako već jaki status koje su plemićke obitelji uživale u društvu.

³ Republika Hrvatska – Ministarstvo turizma i sporta: Gospodarstvo u 2023.: Dobri rezultati turizma, reforme i novi zakon: <https://mint.gov.hr/vijesti/gospodarstvo-u-2023-dobri-rezultati-turizma-reforme-i-novi-zakon/23691> (pristupljeno 28. ožujka 2024.)

⁴ World Tourism Organization: European Union Tourism Trends, UNWTO, Madrid (2018.), <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/29101/attachments/1/translations/en/renditions/native> (pristupljeno 28. ožujka 2024.)

Nakon kružnih putovanja plemićkih obitelji, u 19. stoljeću dolazi do novih velikih otkrića koji su značajni za ljudsku civilizaciju. Dolazi tako do izuma parnog stroja, nakon čega se tehnika počinje naglo razvijati jer su nakon izuma parnog stroja uslijedili i parna lokomotiva, parobrod, a nakon toga i motor s unutrašnjim izgaranjem.⁵ Izumi poput parobroda dali su dodatan zamah turizmu, koji je ionako već bio u razvoju. Putnicima je bilo jednostavnije putovati jer je bilo potrebno manje vremena za svladavanje većih udaljenosti, a bitan čimbenik bila je i dodatna sigurnost koja se osjećala putovanjem s parobrodom. Paralelno s parobrodom, dogodila se još jedna bitna stvar za razvoj turizma, a to je željeznička mreža koja se velikom brzinom razvila po Europi. Razvoj željezničkog prometa u to doba smatrao se vrhuncem čovjekova putovanja, iz razloga što je pružen dodatani komfor putnicima prilikom putovanja, a mjesta koja su do tad bila jako udaljena, sada su postala pristupačna razvojem željezničke mreže. U to doba po prvi puta javlja se organizirani vid turizma i prva turistička agencija za koju je najviše zaslužan Britanac Thomas Cook i koja je dala dodatani obol za daljnji razvitak turizma.⁶ Cookova putnička agencija bila je poticaj ostalima, pa su se diljem Europe pomalo počele otvarati putničke agencije koje su pružale posredničku ulogu prilikom putovanja ljudi. Točku na i ovog bogatog razdoblja u povijesti razvoja turizma stavio je izum automobila krajem 19. stoljeća za koju su najviše zaslužni Karl Benz te Amerikanac Henry Ford koji je intenzivirao masovnu proizvodnju automobila u počecima 20. stoljeća.⁷ Automobil je značio pravu revoluciju u putničkom prometu ljudi koji su sada lakše mogli organizirati turistička putovanja u ona mjesta koja nisu bila lako dostupna te je automobilski promet u potpunosti zamijenio prijevozna sredstva poput kočije koja su do tada korištena.

Turizam se dalje nastavio razvijati i početkom 20. stoljeća, kada sve više ljudi počinje uviđati kako sa svojim slobodnim vremenom i slobodnim sredstvima mogu uživati u blagodatima odmora od napornog posla. Dolazi do daljnjeg razvoja turističkih receptivnih objekata te infrastrukture koja je bila potrebna za prijam turista. Turizam je, naravno, doživio stagnaciju tijekom Prvog svjetskog rata, dok je nakon Drugog svjetskog rata započeo ponovni uzlet turizma otvaranjem brojnih hotela koji su omogućavali prijam velikog broja ljudi. Ovo je razdoblje kada je počeo i tzv. masovni turizam kojega se danas pokušava smanjiti primjenom koncepta održivog turizma koji ima manji utjecaj na okoliš i na zdravlje ljudi.

⁵ Didović, M., Bupić, M.: Dvjesto godina brodske parne propulzije (1807. – 2007.), vol. 54.(2007.):102-113

⁶ Vuković, I., Hrvatinić, S.: Razvoj turizma u Europi i njegove daljnje strategije razvoja (1998.) br.1 (115-140)

⁷ Weyers, B.: The evolution of transportation: Past, present, and future. *Journal of Transport Geography* (2017.), 235-238

U sljedećoj se tablici prikazuju faze razvoja turizma kroz vrijeme te načini putovanja, motivacija za putovanjem i sudionici.

Tablica 1. - Faze razvoja turizma

FAZA	VRIJEME	NAČIN PUTOVANJA	MOTIVACIJA	SUDIONICI
Pretfaza	Do 1850.	Pješice, na konju, kočijom, dijelom brodom	Nomadi, hodočasnici, ratovi, otkrića, obrazovanje	Elita, plemstvo, obrazovani, poslovni ljudi
Početna faza	1850.-1914.	Vlak (tuzemstvo), parobrod (inozemstvo)	Odmor	Novi srednji stalež
Razvojna faza	1914.-1945.	Vlak, automobil, autobus, avion (linijski)	Liječenje, odmor, trgovina	Imućni, radnici
Visoka faza	Od 1945.	Automobil, avion (čarter)	Obnavljanje, odmor, slobodno vrijeme	Svi slojevi (u razvijenim zemljama)

Izvor: Freyer, W.: Tourismus – Einfuehrung in die Fremdenverkehrsökonomie, Oldenburg Verlag, Wien (1998.), str. 5

Iz Tablice 1, vidljivo je kako se način putovanja mijenjao kroz vrijeme odnosno uočeno je kako su ljudi na samim počecima putovali pješice, na konju, kočijom, a razvojem tehnologije i prijevoznih sredstava, mobilnost je olakšana te su se automobili standardizirali kao prijevozno sredstvo, Također, mijenjala se i motivacija za putovanjem, kao i sami sudionici putovanja. S približavanjem 21. stoljeću broj turističkih dolazaka u Europi samo je rastao, pa je Europa postala kontinent koji je poznat i po emitivnom i po receptivnom turizmu.

U idućoj tablici nalazi se prikaz broja dolazaka u Europu kroz vrijeme.

Tablica 2. - Kretanje broja dolazaka inozemnih turista u Europu 1960.-1996.

GODINA	BROJ DOLAZAKA	BAZNI INDEKS (1960.=100)
1960.	50.351.	100,0
1980.	188.346	374,1
1990.	286.708	569,4
1996.	347.329	689,8
2010.	494.180	981,5
2020.	239.440	475,5
2023.	709.400	1408,9

Izvor: Izrada autora prema WTO, Madrid

Iz tablice je jasno vidljivo kako se broj turističkih dolazaka nezaustavljivo povećavao kako se približavalo 21. stoljeće. U 2010. godini se u odnosu na 1960. godinu povećao broj inozemnih dolazaka za više od 9 puta. U 2020. godini zabilježen je pad broja dolazaka turista zbog pandemije korona virusa, dok je u 2023. došlo do oporavka i brojke su se ponovno počele povećavati.

Pregledom razvoja turizma u Europi lako se da uočiti kako se turizam razvijao paralelno s razvojem prometa, što je i logično s obzirom da su ljudi morali s nečime putovati da bi došli u udaljenije destinacije koje su željeli posjetiti. Europski turizam nastavio se razvijati sve do danas, kada Europa i Europska unija predstavljaju jednu od vodećih turističkih sila na svijetu koja stvara enormne prihode od turizma.

1.2. Razvijenost turističke ponude Europske unije

Prostor Europe i Europske unije danas predstavljaju najposjećeniju turističku regiju na svijetu. Turist se prilikom odabira regije i destinacije koju će posjetiti susreće s raznim fazama promišljanja o putovanju koje mu na kraju pomažu u odlučivanju. Naravno, među najbitnijim čimbenicima koji utječu na odluku su cijena putovanja i smještaja, kao i potrošnja koja se planira realizirati u destinaciji. Međutim, s pravim turističkim resursima i atrakcijama, lakše se može privući potencijalne goste. Tu je važan i marketinški aspekt, na način da se destinacija i regija što bolje promovira putem različitih kanala oglašavanja i pomoću raznih udruženja kao što su turističke zajednice. Zbog svog izuzetno povoljnog prometnog položaja, klime, mnogobrojnih atrakcija, ali i povijesti i kulturne baštine, prostor Unije iz godine u godinu bilježi izvrsne turističke brojke.

Turistička ponuda zemalja Europske unije vrlo je raznolika te varira od krajnjeg sjevera prema jugu. Neke od prednosti turističke ponude su vrlo razvijena gastronomija, kulturno-povijesna baština, svjetski poznate turističke atrakcije (Eiffelov toranj u Parizu, Koloseum u Rimu, katedrala u Kolnu...), izlaz na Sredozemno more itd. Možda jedna od ključnih prednosti Europske unije pred ostalim regijama što se tiče turizma je imidž. Europska regija na glasu je kao turistički vrlo atraktivna i razvijena te zbog toga također broj gostiju raste iz godine u godinu. Unutar same Europske unije, očekivano najposjećenija regija je južna, mediteranska Europa zbog svog izrazito povoljnog položaja na moru i tropske klime. Čak 4 zemlje od 10 najposjećenijih na svijetu nalazi se na prostoru Europske unije. To su Francuska, Španjolska, Italija i Njemačka. Francuska, ujedno i turistički najposjećenija zemlja na cijelom svijetu, ističe se svojom bogatom gastronomijom, dvorcima, katedralama te prekrasnim krajolikom. Španjolska se ističe kao mediteranska zemlja s vrlo povoljnom klimom. Ukoliko gosti žele nešto hladnije zemlje, no također bogate brojnim atrakcijama, posjetiti će krajnji sjever Europe i države Finsku, Švedsku ili Dansku.

Sljedeća tablica prikazuje države Europske unije koje imaju najveći broj turističkog smještaja.

Tablica 3. - Europske zemlje s najvećim brojem turističkog kapaciteta i njihova promjena u 2022. u odnosu na 2020.

Država	2020.	2022.	Postotak promjene
Italija	5.151.356	5.200.234	0,94%
Francuska	5.096.857	5.058.665	-0,75%
Španjolska	3.660.592	3.770.965	3%
Njemačka	3.398.548	3.611.333	6,26%
Nizozemska	1.404.472	1.400.156	-0,31%
Grčka	942.864	1.278.776	35,63%
Hrvatska	1.048.350	1.127.178	7,52%
Austrija	1.037.245	1.064.863	2,66%

Izvor: Izrada autora prema Eurostatu:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TOUR_CAP_NAT_custom_8097699/default/table

Što se tiče smještaja i smještajnih kapaciteta, prema podacima iz 2022. godine prostor Europske unije raspolagao je sa 28,9 milijuna ukupnog broja ležajeva za smještaj koji su bili raspoređeni u preko 620.000 objekata. Iz priložene Tablice 3, vidljivo je kako je Grčka zabilježila najveći porast broja turističkih kapaciteta, a zatim i Hrvatska koja je zabilježila porast od 7,52%. Druge priložene države također su zabilježile porast u broju kapaciteta, osim Francuske i Nizozemske koja uz pad broja turističkog kapaciteta i dalje imaju značajan broj istih.

Navedeni podaci pokazuju kako se desio oporavak europskog turizma nakon pandemije u 2020. godini, broj ležajeva porastao je 3 posto, a broj objekata rastao je za 4 posto u odnosu na 2020. godinu. Italija i Francuska čine više od jedne trećine ukupnih kapaciteta, sa 5.2, odnosno 5.1 milijuna ležajeva.⁸ Prema podacima iz 2020. godine, kada je ukupno bilo 594.462 smještajna objekta na području Europske Unije, 414.076 su činili apartmani i ostali manji smještajni objekti, 157.061 činili su hoteli te je bilo 23.326 smještajnih objekata u obliku kampova, mobilnih kućica i sličnih objekata.⁹ Nešto stariji podaci iz 2016. godine pokazuju kako gosti izvan Europske Unije ostvaruju 137 milijuna noćenja u smještajnim objektima u

⁸ Eurostat: Eu sees increase of tourist bed places in 2022. (2023.), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231031-1>, (pristupljeno 31. ožujka 2024.)

⁹ Statista: Number of travel accommodation establishments in the European Union (EU 27) in 2020, by type (2022.), <https://www.statista.com/statistics/412913/number-of-short-stay-accommodation-establishments-in-the-eu/>, (pristupljeno 31. ožujka 2024.)

Uniji, dok su oni koji žive unutar Europske unije ostvarili čak 276 milijuna noćenja u smještajnim objektima Europske unije.¹⁰

1.3. Utjecaj turizma na život stanovnika Europske unije

Turizam ima snažan utjecaj na razvoj zemalja i na sam život stanovnika zemalja koje razvijaju turizam. Tu je također i Europska unija kao zajednica zemalja gdje je turizam izrazito dobro razvijen sa popratnom infrastrukturom. Turizam ne samo da ima ekonomski utjecaj kroz razna ostvarena noćenja i potrošnju u destinacijama, već on utječe i na društvo kroz životni standard stanovništva, ali i kroz miješanje sa drugim kulturama koje dolaze u zemlje Europske unije. Turizam možemo smatrati jednom vrstom motora koji vuče i razvija kako već razvijene zemlje, tako i zemlje u razvoju i gospodarstva diljem svijeta. On je i najveći generator blagostanja i jedan od najvećih izvora zapošljavanja u svijetu.¹¹

Kao što je već spomenuto, prema podacima iz 2018. godine turizam je kreirao radna mjesta za čak 26 milijuna ljudi. Ogroman je to broj ljudi, iz čega se može zaključiti kako turizam doprinosi zapošljavanju ljudi na području Europske unije kroz svoje direktne, indirektne i inducirane učinke. Turizam je te godine ostvarivao 9% od ukupne zaposlenosti u Europskoj uniji te je bio na četvrtom mjestu u izvoznim kategorijama Unije nakon automobilske industrije, kemijske industrije i industrije hrane.¹² Turizam može pomoći ljudima u ostvarivanju prihoda ne samo zapošljavanjem u turizmu, već i iznajmljivanjem turističkih jedinica, ukoliko ih posjeduju, što je dosta čest slučaj, naročito u mediteranskom dijelu Europe, pa i na području Republike Hrvatske gdje je dosta veliki broj apartmana i privatnog smještaja. Svake godine sve više stanovnika na području Europske unije sudjeluje u turizmu i uključuje se u turistička kretanja.

Prema podacima iz 2023. godine, nadmašena je rekordna 2019. godina, pa je procijenjeni broj noćenja u turističkim smještajnim objektima u Europskoj uniji iznosi 2,92 milijarde, čime je premašena 2019. godina za 1,6%. Ostvareno je 171 milijuna noćenja 2022. godine.¹³ 2022.

¹⁰ World Tourism Organization: European Union Tourism Trends, UNWTO, Madrid (2018.), <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419470>, (pristupljeno 31. ožujka 2024.)

¹¹ Rita, P.: Tourism in the European Union. International Journal of Contemporary Hospitality Management, (2000.), 12(7), 434-436

¹² EPICAH: Interreg Europe: For a New EU Integrated Tourism Policy: Europe – 27 Countries, One Destination, (2019.), https://projects2014-2020.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1556119954.pdf, (pristupljeno 09. travnja 2024.)

¹³ Eurostat: Tourism industry eclipses pre-pandemic levels in 2023, (2024.), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240116-1>, (pristupljeno 09. travnja 2024.)

godine broj direktno i indirektno zaposlenih ljudi u turizmu iznosio je 35 milijuna ljudi. Te godine ukupni doprinos turizma BDP-u Europske unije iznosio je čak 1.9 trilijuna američkih dolara.¹⁴

Utjecaj turizma na život ljudi ne mora se ogledati samo u brojevima o zapošljavanju, prihodima i noćenjima. Bitan je i socio-kulturni utjecaj turizma na život ljudi. Dolaskom turista iz različitih kultura u zemlje Europe, dolazi do miješanja kultura, kako samih europskih kultura, tako i kultura koje potječu van našeg kontinenta. Tu je iznimno bitno poštovanje, odnosno da turisti koji dolaze u tuđe krajeve cijene te krajeve i da ne nameću svoju kulturu i ne ponašaju se agresivno, već da budu zainteresirani za učenje novih kultura i interakciju s domaćim stanovništvom. Turizam može učiniti puno i za infrastrukturu turističkih zemalja na način da se stalno izgrađuju i obnavljaju infrastrukturni objekti, poboljšava se infrastrukturna mreža itd. U novije vrijeme sve više pažnje pridaje se i ekološkom aspektu u turizmu, pa je važno staviti naglasak na razvitak održivog, zelenog turizma koji bi donosio ekonomsku korist za lokalno stanovništvo, dok istovremeno bi se turizam odvijao sa smanjenim utjecajem na prirodu i okoliš.

Sumirajući navedeno moguće je zaključiti kako potencijalne koristi imaju potencijal nadmašiti štete koje turizam može donijeti stanovnicima Europske unije. Turizam otvara nova radna mjesta, utječe na smanjenje nejednakosti među ljudima i na lakše uključivanje ljudi u poslove. Ukoliko se želi razvijati turizam na način da on donosi dobrobiti lokalnom stanovništvu, potrebno je promišljati i o socio-kulturnom i okolišnom aspektu, na način da se ne narušava kvaliteta života domicila.

1.4. Budućnost turizma u Europskoj uniji

Ubrzanim tehnološkim razvojem posljednjih nekoliko desetljeća došlo je do velikih promjena u ljudskim životima. Tehnologija je ubrzala načine na koji ljudi razmišljaju i djeluju, ali isto tako i modernizirala cjelokupnu infrastrukturu, pa tako i onu turističku. Zbroji li se infrastrukturni napredak sa ogromnim brojem ljudi koji dolaze na područje Europske unije kao turisti jasno je kako se stvorio i veliki pritisak na okoliš. Upravo zbog toga će za budućnost turizma na području Europske unije od velikog značaja biti ophođenje prema okolišu i pojam održivosti.

¹⁴ Statista Research Department: Travel and tourism in Europe – statistics and facts, (2024.), <https://www.statista.com/topics/3848/travel-and-tourism-in-europe/#topicOverview>, (pristupljeno 09. travnja 2024.)

Kao što je poznato, turizam igra jako bitnu ulogu u zaštiti okoliša zbog dolaska iznimno velikog broja ljudi na turistička područja, zbog prometa i transporta, razvoja infrastrukture, ali i drugih čimbenika koji nepobitno mijenjaju kvalitetu i izgled okoliša koji nas okružuje. Procjenjuje se da je turizam odgovoran za oko 5% ukupne globalne emisije CO₂ na planeti.¹⁵ Stavljen je izuzetno veliki pritisak na destinacije, što od njih, ali i od Europske unije kao zajednice zemalja traži da iznađu nove strategije i prilagodbe koje bi funkcionirale u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih utjecaja na turizam i na same destinacije. Europska unija ranije je stavila naglasak na „ozelenjavanje“ europskog turizma kroz poboljšane ekosustave i uključivanje svih zainteresiranih dionika na različitim razinama upravljanja. Donošenjem Europskog zelenog plana, Europska unija obvezala se na borbu protiv klimatskih promjena na način da do 2050. nema emisija stakleničkih plinova, gospodarski rast ne bude ovisan o upotrebi resursa te da nijedna osoba i regija ne budu zanemarene. Također, obvezali su se i smanjiti neto emisije stakleničkih plinova za barem 55% do 2030. godine u usporedbi s onima iz 1990. godine.¹⁶ Uz pravilnu edukaciju i informiranje, ovo su samo neke od mjera koje Europska unija poduzima u borbi protiv klimatskih promjena i pokušaju da se postigne što veća energetska učinkovitost koja bi utjecala i na budućnost turizma budući da bi se manje utjecalo na okoliš i bolje očuvalo resurse i bioraznolikost.

Osim održivosti, budućnost turizma trebala bi se fokusirati i na tzv. specifične oblike turizma koji danas imaju neke elemente održivog turizma na način da suprotno masovnom turizmu, manje utječu na okoliš, ali istovremeno omogućuju gospodarski rast i napredak zemalja koje razvijaju takvu vrstu turizma. Na europskom području tu dobro kotiraju kulturni turizam, budući da je Europa kontinent koji je izuzetno bogat kulturno-povijesnom baštinom, te robinzonski turizam, kao vrsta specifičnog oblika turizma koji se temelji na prirodnim resursima na način da turisti borave u prirodnim područjima udaljenim od gradova. Tu se još mogu izdvojiti i eko turizam i nautički turizam kao oblici turizma koji se mogu razvijati u skladu s prirodom. Avanturistički oblik turizma također ima budućnost za razvitak jer se ljudi ne žele držati uobičajenih pravila, već žele istraživati nova mjesta i stjecati nova nepoznata iskustva.

Europska unija kao zajednica zemalja nije ništa prepustila slučaju, svjesna je utjecaja koji klimatske promjene mogu imati na zemlje članice, pa tako i na njihov turizam. Zbog toga su

¹⁵ Dwyer, L., Forsyth, P. i Dwyer, W.: *Tourism Economics and Policy* (2010.): 721

¹⁶ European Commission: *The European Green Deal – Striving to be the first climate-neutral continent*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (pristupljeno 17. travnja 2024.)

posljednjih godina i donesene brojne strategije i koncepcije vezane uz zaštitu okoliša, kao što je Europski zeleni plan te će se sa strane Europske unije učiniti sve kako bi se nastavio gospodarski rast zemalja koji donosi turizam uz istovremeno očuvanje okoliša i uključenost zainteresiranih dionika. Uz ispunjenje svih ciljeva, budućnost turizma u Europi neće biti upitna.

2. Terorizam kao prijetnja turizmu i sigurnosti građana Europske unije

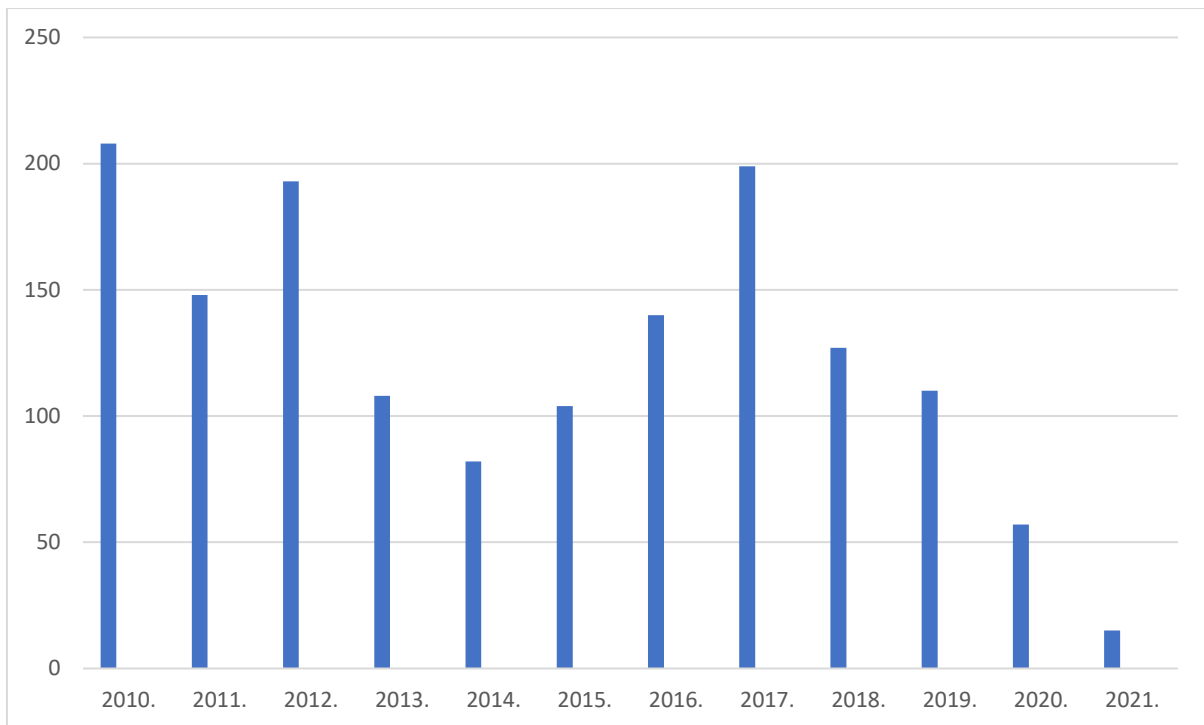
Nakon iznimnog napretka koji se desio u svim sferama ljudskog života, evidentno je kako je danas prisutan novi obrazac življenja. Ubrzani tempo života, pogotovo u većim gradovima, brzi prijenos informacija, veća tehnološka povezanost, globalizacija, samo su neka od obilježja modernog načina življenja. Sav taj napredak odrazio se i na društvene, ekonomske i tehnološke promjene. Nažalost, uz dobra obilježja modernog načina života, došla su i neka loša. Među njima se našao i terorizam, koji ozbiljno narušava sigurnost i cjelokupni sigurnosni aspekt na području Europe, ali i čitavog svijeta, s obzirom da je jedna od karakteristika globalizacije brzi prijenos informacija s jednog kraja svijeta na drugi.

Terorizam danas za Europsku uniju kao zajednicu zemalja predstavlja ogroman globalni izazov s kojim se mora suočiti. Djelovanje raznih organizacija i skupina, ali i pojedinaca koji žele ostvariti svoje, najčešće ideološke ciljeve, postaje velika opasnost za cjelokupnu ljudsku civilizaciju. Često se javlja i zbog nezadovoljstva određenim stanjem u društvu te zbog izraženih razlika u društvu i siromaštva. Terorizam može počinuti bilo koja osoba na svijetu u bilo kojem trenutku, što mu daje karakteristiku nepredvidljivosti. Dodatan obol terorizmu daje i efekt straha, koji se vrlo lako može prenositi s mjesta na kojem se dogodio teroristički napad, na potpuno drugi kraj svijeta, a sve zbog utjecaja masovnih medija. Oni terorizmu daju globalni doseg, prikazom terorizma cijelom svijetu, što je i krajnji cilj pripadnika i vođa terorističkih skupina.¹⁷ Vrlo često ciljevi terorizma nisu samo ubojstva i ljudske žrtve, već cilj zna biti i širenje straha, nametanje vlastitih uvjerenja koji su različiti od uvjerenja drugih ljudi te destabilizacija, što posebno pogubno može biti za Uniju kao zajednicu zemalja čiji i koncept postojanja počiva na stabilnosti i jakim i snažnim temeljima.

U sljedećem su grafikonu prikazani teroristički napadi na području Europske unije u proteklom desetljećima.

¹⁷ Marić, S.: Terorizam kao globalni problem, *MediAnali* (2012.) 6(11), 87-102

Grafikon 1. Ukupan broj dovršenih, neuspjelih i spriječenih terorističkih napada u EU od 2010. do 2021.

Izvor: Statista: <https://www.statista.com/statistics/746562/number-of-arrested-terror-suspects-in-the-european-union-eu/>

Iz Grafikona 1 vidljivo je kako je ukupan broj dovršenih, neuspjelih i spriječenih terorističkih napada u Europskoj uniji bio na vrhuncu u 2010., 2012. te 2017. godini, no i u drugim prikazanim godinama je broj terorističkih napada bio visok. Može se primijetiti i kako se broj terorističkih napada počeo postepeno smanjivati u zadnjim godinama promatranog razdoblja.

Terorizam je danas, nedvojbeno, jedan od najraširenijih političko-sigurnosnih problema. Političko obilježje u terorizmu proizlazi iz njegovih ciljeva koji u najvećem broju slučajeva sežu među politička pitanja i nastoje se ostvariti politički ciljevi. Sa svim svojim značajkama i zbog svoje važnosti, terorizam je postao predmet razmatranja stručnjaka iz različitih područja, koji nastoje utvrditi zbog čega on nastaje, kako i u kojim oblicima se najčešće javlja te kako se on učinkovito može prevenirati i spriječiti. Posljednjih godina raste broj djela i istraživanja koje se bave terorizmom, a taj trend će se nastaviti i u budućnosti jer terorizam predstavlja problem 21. stoljeća.

2.1. Pojam terorizma

Iako se terorizam može okarakterizirati kao relativno nov i još uvijek proučavani pojam, njegovo postojanje primjetno je već stoljećima. Brojni pisci i autori opisivali su terorizam u svojim djelima još u 19. stoljeću. On se tada očitovao kroz anarhiju, rušenje državno-pravnog poretka te kroz ubojstva i nasilje. Kasnije on poprima i organiziraniji oblik, pa kroz terorizam i same države pokušavaju ostvariti svoje interese. Sam pojam terorizam dolazi od latinske riječi *terror*, koja označava strah, užas, zadavanje straha, izazivanje straha i trepeta, strave jeze, primjenu nasilja sve do fizičkog uništenja protivnika te strahovladu. Riječ terorizam prvi puta je upotrijebljena u doba jakobinaca za vrijeme trajanja Francuske građanske revolucije, kada je provođena diktatura i strahovlada kroz smaknuća i različite oblike nasilja nad francuskim stanovništvom.¹⁸ Nakon tih događanja terorizam se počeo širiti po Europi i cijelom svijetu. Autori se do danas nisu usuglasili oko zajedničke definicije terorizma, postoji mnogo pogleda i tumačenja. Terorizam je „smišljena upotreba nezakonitog nasilja ili prijetnje nezakonitim nasiljem radi usađivanja straha, s namjerom prisiljavanja ili zastrašivanja vlasti ili društva kako bi se postigli ciljevi koji su općenito politički, vjerski ili ideološki.“¹⁹ On je također i „specifičan oblik agresivnog djelovanja protiv naroda, životne sredine i materijalnih dobara neke zemlje u miru i u ratu.“²⁰ Terorizam kao pojam jako je kompleksan, neprestano se mijenja, može se javljati u više oblika, kao zastrašivanje, borbe za vjersku i drugu ideologiju, ali i kao ratovi i različiti oblici nasilja. Zbog svega nabrojanog autorima se teško usuglasiti oko jedinstvene definicije terorizma te se samim time njemu teže i suprotstaviti. Ono gdje se slažu svi autori je to da terorizam predstavlja određeni vid nasilja i terora, najčešće nad nedužnim stanovništvom, da bi se ostvarili određeni ciljevi terorista koji mogu biti različite prirode.

Najveću pozornost i medijski odjek terorizam je poprimio 11. rujna 2001. godine napadom na SAD koji je počinila zloglasna teroristička organizacija AlQaeda. Tim činom terorizam je na najgori mogući način isplivao kao jedan od najvećih problema suvremenog svijeta te se od tada jasno dalo do znanja kako će se protiv terorizma države morati početi boriti na različite načine. Međutim, terorizam je bio prisutan i mnogo prije nego što se desio napad na SAD. Neki podaci govore već o 6. godini prvog stoljeća, kada su se pojavili Zeloti, židovski nacionalisti koji su se bunili protiv Rimske uprave nad Judejom.²¹ Oni su se služili različitim metodama poput ubojstava i nasilja, a njihovo djelovanje bilo je, kako se da zaključiti, motivirano političkim ciljevima. Nakon toga, u 11. stoljeću na Bliskom Istoku, točnije u Iranu javljaju se

¹⁸ Marić, S.: op. cit., str. 90

¹⁹ Hrabar, S.: Politički terorizam i ekstremizam u zapadnoj Europi u drugoj polovici 20.st., Rostra (2012.), 5. (5.), 281-286, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169401>

²⁰ Cvjetković, B.: Terorizam – sredstva i posljedice, Split: Laus (2002.)

²¹ Marić, S.: op. cit., str. 90

i profesionalne, plaćene ubojice. Oni su izvršavali ubojstva za koje bi bili plaćeni u novcu ili u nekom drugom obliku plaćanja. Terorizam je bio prisutan i među britanskim kolonijama, koji je Velika Britanija na kraju uspjela otkloniti, a bio je motiviran vjerom. Nakon Francuske revolucije započinje doba modernog terorizma. On zatim poprima još rašireniji oblik u 20. stoljeću, koji je predstavljao prekretnicu za razvoj turizma jer su se počeli koristiti novi teroristički činovi poput otmica i bombardiranja kako bi se ispunili ciljevi terorista te on postaje stvarna prijetnja čovječanstvu, da bi u 21. stoljeću bio gotovo sveprisutan, a masovni mediji poput interneta, televizije, novina i radija samo doprinose njegovoj raširenosti i utjecaju na ljude. Terorizam je stoljećima bio sredstvo anarhije, njime su se rušili stari i rađali novi državni poreci. Povijest pamti i atentate i rušenja vlasti u Rusiji, zapadnoj Europi i Americi u 19. stoljeću. Brojne zemlje koje su bile pod kolonijalnom vlašću služile su se terorizmom kako bi se domogli slobode i neovisnosti. Tu se izdvajaju afričke države, ali i Izrael.

Neka od obilježja modernog terorizma su: globalizacija, njegova sveprisutnost i raširenost po cijelom svijetu, jaki utjecaj i ogromne posljedice koje ostavlja za sobom u vidu materijalnih šteta i ljudskih žrtava, često stradanje nevinih civila, često djelovanje u vidu organizacija i grupa, fanatičnost i zaludenost vlastitim idejama, umrežavanje i međusobno povezivanje terorističkih organizacija i grupa, prilagođavanje djelovanju u novim uvjetima te često djelovanje protiv velikih sila (poput SAD-a) zbog dobivanja veće medijske pažnje i većeg utjecaja na svijet. U modernom terorizmu ne biraju se oružja kako bi se postigao cilj i to je predstavlja ogroman problem iz razloga što su ljudske žrtve gotovo neminovne zbog ispunjavanja terorističkih ciljeva. Danas najpoznatije terorističke organizacije dolaze sa islamskog područja (ISIL, AlQaeda) i motivirane su vjerskim razlozima i vjerovanjima kako je njihovo djelovanje nužno i nadređeno od više sile u svrhu spasa islamskog naroda i njihove vjere. Zbog sve veće ambicioznosti terorizma i sve viših ciljeva koji se njime žele ostvariti, potrebno je da države imaju razvijene adekvatne sigurnosne mjere koje će pomoći u prevenciji i totalnom suzbijanju terorizma.

2.2. Uzroci nastanka i vrste terorizma

Suvremeno društvo ekstremno je brzo napredovalo te prihvatilo nove trendove u ponašanju, modi, zapošljavanju itd. Paralelno s time, postoje različiti interesi kod ljudi i različita zanimanja oko nekih stvari. Ljudi se razlikuju s obzirom na emocije, psihi, karakter te materijalno stanje. Vrijednost za jednu osobu ne predstavlja istu toliku vrijednost za drugu osobu te često dolazi do nametanja vrijednosti i pribjegava se nasilnim metodama kako bi se ostvarili ciljevi koji su

za neke osobe od osobite važnosti. Sustav vrijednosti neprestano se mijenja i konstantno se pojavljuju neke nove vrijednosti za društvo, pa samim time i za teroriste.

Uzroci zbog kojih nastaje terorizam povezani su ponajprije s razlikama koje nastaju s obzirom na politička uvjerenja, vjersku pripadnost, gospodarsko, odnosno materijalno stanje te zbog različitih nacionalnosti osoba. Čest uzrok je i osveta. Nejednakost s obzirom na različitu razinu dohotka kod ljudi čest je motiv terorističkih napada, zatim vjerski razlozi koji su često ispremiješani sa nacionalnošću i kulturalnim razlikama. Kod osvete javlja se jaki motiv za terorističkim djelovanjem radi najčešće nekih uzroka iz prošlosti. Svi ovi uzroci međusobno se preklapaju i isprepliću te jedan utječu na drugoga. Terorizam i moć su bitne odrednice povijesnih, ali i suvremenih političkih i društvenih procesa i odnosa.²²

Najčešće se uzroci terorizma dijele na objektivne i subjektivne. Objektivni uzroci terorizma su društveni odnosi i sukobi interesa te nepotpuno pravno reguliranje terorizma²³, dok subjektivni uzroci proizlaze iz procjene pojedinca da se stanje u društvo može promijeniti samo terorističkim ponašanjem.

Sljedeća tablica prikazuje subjektivne i objektivne uzroke terorizma.

Tablica 4. - Subjektivni i objektivni uzroci terorizma

Objektivni	Subjektivni
Izražene socijalne razlike unutar država	Politički
Ekstremni nacionalizam i fanatizam	Socijalni
Granična i državna pitanja	S obzirom na klasu
Vjerska stajališta	Vjerski
Nefunkcionalne državne institucije i loš birokratski sustav	Etnički
Nedostatak demokracije i ustavnog uređenja	Ekonomski
Želja za proširenjem i vladanjem	Ostali

Izvor: Izrada autora

Subjektivni i objektivni uzroci nastanka terorizma procijenjeni su kako bi se bolje moglo predvidjeti i utjecati na sprječavanje nastanka terorizma.

Iz uzroka nastanka terorizma vidi se kako se on najčešće javlja zbog društvenih nejednakosti i produbljiivanja razlika između bogato razvijenog dijela svijeta i siromašnog dijela. Terorizam postaje način i sredstvo putem kojeg se ta dubioza i jaz želi riješiti i iskorijeniti, a predstavlja ekstremni oblik nasilnog djelovanja. U srži ideje terorizma je postizanje nečijih ciljeva i interesa, bilo to pojedinaca, skupina ili organizacija.

²² Bilandžić, M.: Terorizam i restrukturiranje društvene moći, Polemos; Zagreb (2013.), vol 16., Iss. 32: 31-49, <https://hrcak.srce.hr/118731>, (pristupljeno 05. svibnja 2024.)

²³ Sinanović, Z.: Terorizam (2005.), [file:///C:/Users/Luka/Downloads/376-Article%20Text-1413-2-10-20220125%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Luka/Downloads/376-Article%20Text-1413-2-10-20220125%20(1).pdf), (pristupljeno 05. svibnja 2024.)

Jednako kao što je teško pronaći jedinstvenu definiciju terorizma, tako ga je teško i podijeliti, pa postoje i brojne podjele i vrste terorizma. Tri glavne vrste su individualni terorizam, koji pokreću pojedinci poput anarhista i nihilista, organizirani terorizam kojeg najčešće pokreću različite organizacije i skupine koje posjeduju ideološka uvjerenja koja žele nametnuti ostalima te državni terorizam pokrenut od strane države. Državni terorizam još se naziva i terorizam odozgo. Disidentski terorizam predstavlja terorizam odozdo, a počinjen je od strane nedržavnih pokreta protiv vlada, vjerskih i drugih skupina.

S obzirom na složenu tipologiju terorizma može se javljati i religijski terorizam. Kao što mu i samo ime govori, kod religijskog terorizma glavni motiv je religija, odnosno vjera. Teroristi vjeruju kako je jedna izvanzemaljska sila odobrila primjenu nasilja da bi se omogućila veća slava vjere koju zastupaju. Kriminalni terorizam motiviran je profitom, dok se međunarodni terorizam odvija zbog izazivanja pozornosti pred očima cijelog svijeta i biraju se ciljevi koji imaju međunarodni značaj i koji će izazvati utjecaj na čitavi svijet. S obzirom na ideologiju terorista mogu se razlikovati džihadisti, desničarski terorizam, ljevičarski terorizam, separatizam, pojedinačni terorizam, globalni terorizam itd. Postoji i ekološki terorizam koji predstavlja jednu od najvećih opasnosti u 21. stoljeću za čovječanstvo. Može se podijeliti na kemijski, biološki i nuklearni terorizam. Ova vrsta terorizma ima ogroman utjecaj na okoliš i može ostaviti teške posljedice na okoliš, ovisno o razmjeru terorizma. Terorizam 21. stoljeća je i cyber terorizam koji se vodi na računalima i putem informacijske tehnologije. Politički terorizam jedan je od najčešćih vrsta terorizma, a koristi se radi različitih političkih ciljeva kao što su rušenje vlade, uspostavljanje nove vlade, destabilizacija i slično. Još jedan od oblika terorizma koji uključuje diskriminaciju je spolni terorizam, gdje se najčešće muškarce predstavlja kao dominantan spol koji ima pravo odlučivati o sudbini žena. Posljednja vrsta terorizma koju vrijedi spomenuti je samoubilački terorizam, kod kojeg teroristi svjesno žrtvuju vlastiti život kako bi ostvarili vlastite interese ili interese organizacije kojoj pripadaju, a tu često dolazi i do stradanja ogromnog broja nevinih žrtava.

Ovo su samo neke od vrsta terorizma koji se mogu pojavljivati. Znanstvenici koji se bave problematikom terorizma ističu kako se iznova javljaju nove vrste terorizma koje se nastoje proučavati. U prilog pojavama novih vrsta terorizma ide i činjenica kako je prisutan rapidan napredak informacijske i druge tehnologije, što omogućuje lakšu povezanost terorista i terorističkih skupina, što im sve skupa omogućuje lakše djelovanje.

2.3. Slučajevi terorizma na području Europske unije

Teroristički napadi mogu se dogoditi bilo gdje na svijetu. Može se sa sigurnošću reći kako niti jedna zemlja na svijetu nije sto posto sigurna od terorističke ugroze. Pošteđena nije niti Europa te sam prostor Europske unije. Zbog svojih političkih ciljeva, kao područje terorističkog napada često se odabiru veliki europski gradovi, zbog svog značaja u Europi i svijetu, ali i zbog velike napućenosti stanovništva te velikog utjecaja i medijskog odjeka koji bi potencijalni teroristički napad izazvao. Europa se krajem 20. stoljeća suočavala s velikim brojem terorističkih napada kojima su motiv uglavnom bili različiti politički ciljevi. Između 1970. i 1990. više stotina napada godišnje bili su pravilo.²⁴ Daljnji politički, ekonomski i društveni napredak nastavio je područje Europe činiti atraktivnim mjestom za izvršenje terorističkog čina, pa su se teroristički napadi nastavili odvijati i u 21. stoljeću. U nastavku ovog rada analizirati će se izvješće o terorizmu od strane Europolu za 2022. godinu te neki od najvećih terorističkih napada na području Europske unije u 21. stoljeću.

2.3.1. TE-SAT – izvješće o situaciji oko terorizma u Europskoj uniji

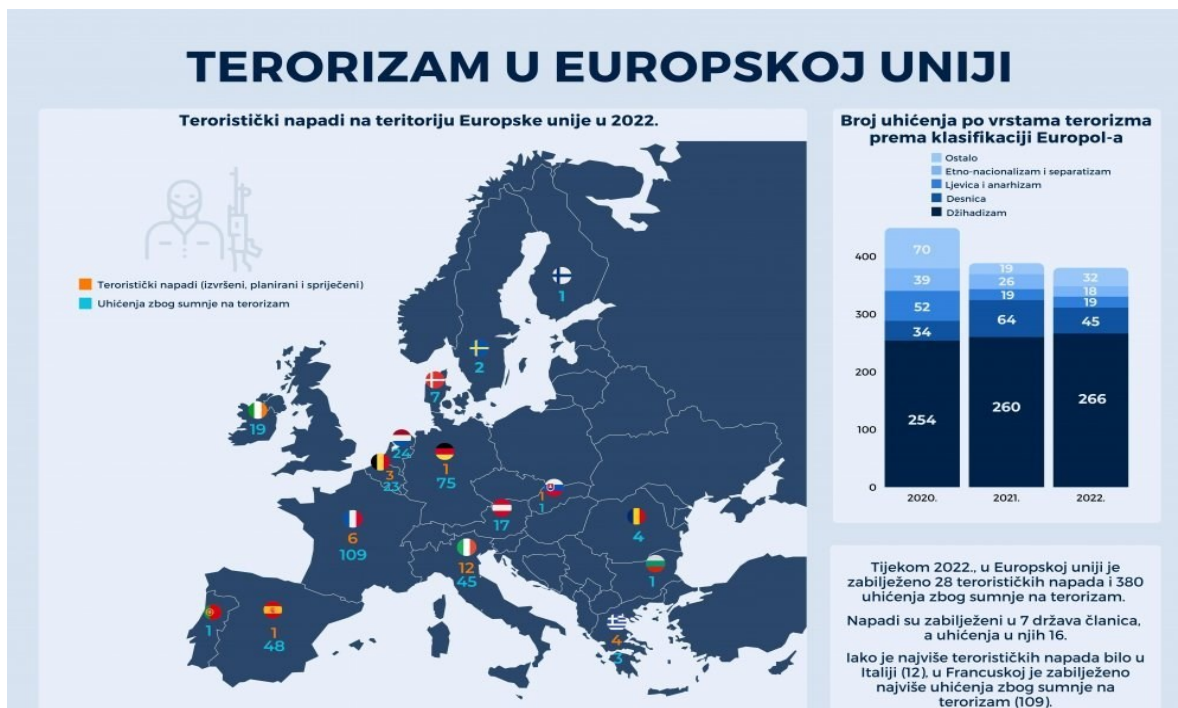
Kako bi se lakše vodila evidencija i pratila statistika oko terorizma u Europskoj uniji, Europol izdaje godišnje izvješće o situaciji i trendovima terorizma u Europskoj uniji te daje pregled cjelokupnog terorizma koji se odvijao u Europskoj uniji u određenoj godini. U TE-SAT-u dan je pregled situacije vezan uz terorizam, iznesene su glavne brojke te opisan razvoj terorizma i prevladavajući trendovi za koje se očekuje da će u budućnosti utjecati na sliku terorizma na području Europe. Izvješće se temelji na kvalitativnim i kvantitativnim podacima koje dostavljaju same države članice, a vezane su uz terorističke napade u njihovoj zemlji, uhićenja i sudske odluke vezane uz terorizam.

Prema posljednjem izvješću Europolu za 2022. godinu, terorizam i dalje predstavlja problem za Europu. U Europskoj uniji zabilježeno je 28 dovršenih, neuspjelih ili spriječenih napada. Izvršeno je 16 napada, 13 ih je povezano s ljevičarskim i anarhističkim terorizmom, 2 sa džihadističkim terorizmom te jedan s desničarskim terorizmom. Uhićeno je ukupno 380 osoba koja su počinila kaznena djela povezana s terorizmom. Doneseno je 427 presuda, oslobađajućih i osuđujućih koji su povezani s terorističkim zločinima. Većina napada izvršena je korištenjem improvizirane zapaljive naprave i improvizirane eksplozivne naprave. Uočeno je teroristi i ekstremisti često koriste internet pri širenju i propagiranju svojih stavova, za novačenje ranjivih pojedinaca u terorizam i ekstremizam te za radikalizaciju. Vidljivo je i kako teroristi imaju

²⁴ DW.com: Kako se promijenio teror u Evropi? (2016.), <https://www.dw.com/hr/i-terorizam-se-mijenja/a-19151516> (prisupljeno 07. svibnja 2024.)

zajedničke stavove i interese. Nakon početka rata između Rusije i Ukrajine, uočeno je kako teroristi i ekstremisti često koriste internet kako bi pozivali ljude da se pridruže ratu.²⁵

Slika 1. - Terorizam u Europskoj uniji

Izvor: Europol – EU Terrorism Situation and Trend Report 2023,

<https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf>, preuzeto 07. svibnja 2024.

2.3.2. Napad na Madrid

Napad na Madrid dogodio se 11. ožujka 2004. godine, oko 7:30 ujutro po lokalnom vremenu. 10 od 13 bombi koje su bile postavljene eksplodiralo je na 4 prigradska vlaka koja povezuju istok i jugoistok regije Madrid sa stanicom Atocha, koja je jedna od glavnih središta južnog područja španjolske prijestolnice. U eksplozijama je poginula 191 osoba, a ozlijeđeno je oko 2000 ljudi. Bombe su eksplodirale unutar 4 minute. Vlakovi su u tom trenutku bili krcati putnicima iz različitih četvrti i područja koji su putovali na posao ili u sjeverni dio grada. Zanimljivo je da se napad dogodio samo 3 dana prije izbora u državi te je izazvao kompletan šok. U početku se za ovaj napad krivila teroristička skupina Baskijskih separatista (ETA), koja je bila odgovorna za više od 800 smrti. Međutim, kasnije je AlQaeda preuzela odgovornost za

²⁵ European Union Terrorism Situation and Trend report, Europol (2023.), Publications Office of the European Union, Luxembourg, <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf> (pristupljeno 07. svibnja 2024.)

napad zbog suradnje Španjolske i SAD-a vezano uz rat u Iraku. Ovo je bio najgori teroristički napad u povijesti Španjolske, koji je uzrokovao prosvjede na španjolskim ulicama. Na kraju, 29 osoba je privedeno zbog sudjelovanja u bombardiranju, a ukupno ih je 18 pravomoćno osuđeno 2008. godine.²⁶

Slika 2. - Teroristički napad u Madridu

Izvor: Internet, <https://studentski.hr/vijesti/na-danasnji-dan/teroristicki-napad-na-madrid>, preuzeto 07. svibnja 2024.

Što se tiče turizma u Španjolskoj nakon ovoga napada, on prema dostupnim podacima nije bio previše narušen. Prema anketi Exceltura na preko 1200 španjolskih turističkih operatera, samo je jedna trećina operatera zabilježila utjecaj na prodaju nakon napada, koji je bio manji od 5%. Drugih dvije trećine nije zabilježilo nikakve promjene u prodaji nakon napada. Prema podacima, Madrid je 2004. posjetilo 1.222.000 turista, dok ga je 2003. godine posjetilo 1.109.000 turista. Broj noćenja u godini terorističkog napada iznosio je 2.581.000, dok je 2003. iznosio 2.404.400. Nakon ovog napada pojačale su se sigurnosne mjere na području čitave Španjolske.²⁷

2.3.3. Napadi na Francusku

²⁶ Munoz, H.S., The trial of the 11 March 2004 Madrid terrorist attacks, *New Journal of European Criminal Law* (2017.), 8(2), 216-235

²⁷Exceltur: Spain bounces back from Madrid bombings (2004.), https://exceltur.org/wp-content/uploads/adjuntos/MAY_04_166.pdf (pristupljeno 07. svibnja 2024.)

Francuska je također europska zemlja koja je jako izložena terorizmu te teroristički napadi u ovoj zemlji nisu rijedak slučaj. 7. siječnja 2015. godine dvojica naoružanih napadača otvorila su vatru u Parizu u sjedištu satiričnog lista Charlie Hebdo. Ubijeno je 12 osoba, uključujući 2 policajca.²⁸ Napad su izvela braća Said i Cherif Kouachi koji su se deklarirali kao pripadnici Islamske države. Povod napadu bile su objave karikatura na račun proroka Muhameda u satiričnom listu.

U petak, 13. studenog 2015. godine Pariz je pogodio najgori teroristički napad u povijesti Francuske. Glavni grad Francuske doživio je više terorističkih napada. Napadi su bili osmišljeni tako da pogode šest različitih lokacija, uključujući barove, kafiće i restorane. Prva eksplozija dogodila se i u okolici Saint-Denisa, izvan Stade de France gdje se tada odigravala nogometna utakmica između Njemačke i Francuske. Četiri osobe su tada poginule, među njima i 2 atentatora, bombaša samoubojice. Drugi napad dogodio se u restoranima u centru grada. Tamo je poginulo 14 ljudi, a 10 ih je ranjeno. Napadnuta je i koncertna dvorana Bataclan, gdje je tada bilo oko 1500 ljudi. Poginulo je 89 ljudi i bilo je puno ozlijeđenih. Na kraju su napadnuta još dva restorana, gdje je stradalo 24 osobe i njih još 22 je bilo povrijeđeno. Ukupna brojka gubitaka ljudskih života iznosila je 130, od toga 8 terorista i preko 350 ozlijeđenih. Odgovornost za napad također je preuzela Islamska država.²⁹

Posljednji u nizu terorističkih napada na Francusku dogodio se 14. srpnja 2016. godine kada se u gradu Nici na francuskoj rivijeri kamion zaletio među ljude na proslavi dana Bastille. Ranjeno je više od 400 ljudi, a poginulo je njih 86.³⁰ I za ovaj napad, kao i za prethodne, odgovorna je Islamska država.

²⁸ Gandolphe, M.C. i El Haj, M.: Flashbulb memories of the Charlie Hebdo attack, *Journal of Psychology and Cognition* (2016.), 1(1), 20-28

²⁹ Kouri, G. i Tziaferi, S.: Case study: Paris Terrorist attack November 2015, crisis management and the role of media, *International Journal of Occupational Health and Public Health Nursing* (2016.), 3(2), 31-43

³⁰ Carles, M., Levraut, J., Gonzalez, J.F., Valli, F., Bornard, L. i 16 ostalih autora: Mass casualty events and health organisation: terrorist attack in Nice, *Lancet* (2016.) Nov 12;388(10058):2349-2350

Slika 3. - Teroristički napadi u Parizu

Izvor: Internet, <https://www.reuters.com/world/europe/paris-nov-2015-attacks-key-facts-about-trial-2021-09-06/>, preuzeto 08. svibnja 2024.

Nakon ovih turističkih napada Francuska je postala zemlja koju turisti percipiraju kao izrazito nesigurnu zemlju u kojoj su svakog trena mogući teroristički napadi. To je posebno istaknuto bilo nedugo nakon terorističkih napada. Nakon tih napada zabilježena je loša ljetna sezona. Hoteli su zabilježili 12,4 % manje noćenja u odnosu na isto razdoblje prošle godine. Broj noćenja pao je za 2,5%, a turizam je značajan jer je 2016. zapošljavao dva milijuna ljudi u Francuskoj i imao udjel od 7% u ukupnom BDP-u Francuske.³¹ Pooštrene su sigurnosne mjere diljem Francuske, a već u idućim godinama nakon napada, francuski turizam počeo se oporavljati jer su turistički šokovi i promjene u turizmu kratkog vijeka te se vrlo brzo brojke vraćaju kakve su bile i prije tih promjena.

2.3.4. Napad na Bruxelles

Dana 22. ožujka 2016. godine tri koordinirana bombaška napada dogodila su se i u središtu Europske unije, u Bruxellesu, u kojem se nalazi većina njezinih glavnih institucija. Napad se prvo odvio u zračnoj luci, a zatim i u podzemnoj željeznici. U napadima je poginulo 32 osobe, dok je njih više od 300 ranjeno.³² Ovaj napad značajan je jer se dogodio u samom središtu Europske unije čime je poslana jasna poruka od strane terorista kako čitava Europa nije sigurna

³¹ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH: Loša ljetna sezona za pariške hotele uslijed terorističkih napada (2016.), <https://mvep.gov.hr/vijesti/231749> (pristupljeno 08. svibnja 2024.)

³² Chad, S., Boyle, C. i Knoll, C.: Hunt is on for Brussels bombings suspect, Islamic state warns of more, worse attacks, Los Angeles Times (2016.), <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-brussels-airport-explosion-20160322-story.html> (pristupljeno 08. svibnja 2024.)

od ovakvih napada, jer ako se on može dogoditi u samom centru Europe gdje su ogromne mjere sigurnosti, onda je jasno kako se on može dogoditi bilo gdje i bilo kada. Odgovornost za napad ponovno je preuzela Islamska država.

Slika 4. - Teroristički napad na Bruxelles

Izvor: Internet, <https://sputnikglobe.com/20160406/brussels-belgium-eu-terrorist-daesh-1037602612.html>, preuzeto 08. svibnja 2024.

Što se tiče implikacija ovog napada na turizam Belgije, prema istraživanju koje se provelo 2017. uočeno je kako teroristički napadi nisu prošli nezapaženo vezano uz turizam. Smanjio se broj noćenja i dolazaka turista, kao i popunjenost samih hotela. Učinci napada osjećali su se i u drugim belgijskim gradovima, ne samo u Bruxellesu. No, nakon šest mjeseci vidljivo je kako su se turisti opet osjećali sigurno te su nastavili posjećivati Belgiju i Bruxelles kao jedno od središta Europe.³³

2.4. Odnos između turizma i terorizma

Iz prethodno navedenih primjera napada na zemlje Europske unije jasno je uočljivo kako terorizam može negativno utjecati na turizam i ostvarivanje dobrih turističkih brojeva, a samim time i na ostvarivanje velikog profita. Turizam značajno doprinosi BDP-u zemalja koji ulažu

³³ Vanneste, D., Tudorache, P., Teodoroiu, F. i Steenberghen, T.: The impact of the 2016 terrorist attacks in Brussels on tourism, *Belgeo*, 4 (2017.)

u turizam i kojima je turizam bitan. Stoga, negativne promjene i krize uzrokovane terorizmom mogu zadati ozbiljne udarce za gospodarstva država kojima turizam znači mnogo. Teroristička meta u najvećem broju slučajeva su velike europske države. To su primjerice Francuska, Španjolska, Njemačka. Terorizam u tim državama zapravo znači udar na čitavi europski i svjetski poredak jer ove zemlje imaju izrazito veliki utjecaj u čitavom svijetu, što zbog ogromnog broja stanovništva, što zbog velikog gospodarskog utjecaja. Time se ostvaruje i velika medijska pažnja jer nije isto ako se terorizam dogodi u velikoj europskoj zemlji ili u nekoj maloj, neatraktivnoj zemlji. Mediji imaju veliki utjecaj iz razloga što oni utječu na formiranje mišljenja cjelokupne javnosti, pa i iz tog razloga teroristi biraju velike zemlje kao svoj cilj, iako niti teroristički napadi na manje države nisu rijedak slučaj.

Čest slučaj su i teroristički napadi na strane državljane u nekoj zemlji. Oni izazivaju veliku medijsku pozornost, pogotovo ako se radi o nekim državljanima koji dolaze iz velikih zemalja kao što je npr. SAD. U jednom istraživanju objašnjeno je kako su turisti ciljani jer se na njih gleda kao na veleposlanike svojih zemalja, kao lake mete, a često i zbog njihove simboličke vrijednosti kao neizravnih predstavnika neprijateljskih vlada.³⁴ Dokazano je kako diverzifikacija turističkog proizvoda i cijena usluga utječu na otpornost turističkih destinacija u slučaju terorističkih napada koji se događaju u njihovom mjestu ili regiji.³⁵ Jasno je kako destinacijama treba neko vrijeme da se oporave od terorističkih napada, no turistička potražnja je elastična i vrlo brzo se oporavlja od takvih šokova, jednako kao što ju takvi šokovi mogu u vrlo kratkom vremenskom roku jako unazaditi. Investicije u turizam od strane investitora također opadaju nakon terorističkih napada. I oni se vrlo brzo oporavljaju, no mnogo sporije od turističke potražnje.

Postoje primjeri kako se turizam zemalja može naglo smanjiti nakon događaja koji ugrožavaju sigurnost, kao što je terorizam. Prvi primjer je Republika Slovenija. Njezin turizam je bio jako pogođen 90-ih godina nakon napada JNA na Sloveniju, prije nego što se rat preselio u Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku. 1991. organizatori turističkih putovanja u Sloveniji zabilježili su pad rezervacija stranih turista od preko milijun. Pad se nastavio čak dvije godine nakon početka rata. Ukupan broj noćenja 1993. godine bio je 32% niži nego 1991.³⁶ Drugi primjer je Španjolska. Nakon što je osnovana ETA, baskijska teroristička skupina 1959. godine, oni su terorističkim napadima djelovali na španjolsku vladu i na turističku industriju

³⁴ Richter, L.K., Waugh Jr., W.L.: *Tourism Politics and Policital Science: A Case of Not So Benign Neglect*, *Annals of Tourism Research* (1983), 10:313-315

³⁵ Pizam, A., Smith, G.: *Tourism and Terrorism: A historical Analysis of Major Terrorism Acts and Their Impact on Tourism Destinations*, *Tourism Economics* (2000), Vol 6., No. 2., 123-138

³⁶ Mihalič, T.: *Tourism drop and recovery after the war-case of Slovenia* (1999.), 61-66

koja je bila meta između 1984. i 1987. godine. Hoteli i agencije bili su meta bombaških napada. Preko 200 pisama napisano je od strane ETA-e stranim ambasadama, turističkim agencijama i stranim medijima kako imaju namjeru terorizirati turiste koji posjećuju Španjolsku, što je naravno utjecalo na smanjenje turističkih brojki u Španjolskoj u tim godinama.³⁷

Iz ovih primjera vidi se kako terorizam negativno utječe na turizam i turističku potražnju. Ostvaruju se manji turistički prihodi, a posljedično tomu i BDP zemalja opada. Brzina oporavljanja zemalja ovisi i ovisiti će o stabilnosti zemlje i unutarnjim čimbenicima za brzu prilagodbu nakon terorističkih napada. Veliki utjecaj tu igraju i mediji koji utječu na percepciju turista i o kojima ovise kakvu sliku o određenoj zemlji oni šalju u svijet ukoliko se teroristički napad dogodi.

³⁷ Enders, W., Sandler, T.: *Casualty between Transnational Terrorism and Tourism: The Case of Spain, Terrorism* (1991.), 14:49-58

3. Teorija sigurnosti u turizmu

Razvijene turističke zemlje dobro znaju kakav značaj za njihovo gospodarstvo ima turizam. Iz godine u godinu vrijedi se prilagođavati zahtjevnim ljudskim i turističkim potrebama. Dobrobiti koje iz toga proizlaze su višestruke, uključujući gospodarski rast i razvoj zemalja, razvoj infrastrukture i multiplikativni učinak na razvoj lokalne zajednice. Jedan od preduvjeta za visoko razvijen turizam u današnje doba svakako je sigurnost. Gosti se žele osjećati sigurno prilikom boravka u destinaciji te sigurnost i zaštita imaju važnu ulogu tijekom njihovog posjeta destinacijama u Europi. Sigurnosne potrebe zajedno sa fiziološkim potrebama čine osnovu Maslowljeve hijerarhije potreba, pa stoga ne čudi da su sigurnosne potrebe visoko na listi turističkih prioriteta prilikom odabira samih destinacija. Kod odabira turističkih destinacija, turisti obavezno vode računa i o okolini u kojoj će boraviti, a destinacije su zadužene da im osiguraju mir, sigurnost i zdravo okruženje. Jasno je kako turisti biraju sigurna turistička područja, a izbjegavaju turistička područja pogođena ratom, terorizmom, građanskim nemirima i drugim oblicima neželjenih kriza.

3.1. Pregled postojećih istraživanja povezanosti sigurnosti i turizma

Sigurnost u turizmu vrlo je važan pojam, stoga na ovu temu postoji veliki broj prijašnjih istraživanja koja su se bavila ovom tematikom. Mnoštvo autora dalo je svoj doprinos objašnjenju zašto razvoj sigurnosti u destinaciji mora pratiti razvoj turizma te zašto je sigurnost u destinaciji preduvjet za razvoj turizma. U nastavku rada biti će prikazana tablica koja prikazuje pregled postojećih istraživanja koja govore o povezanosti sigurnosti i turizma. U tablici su navedeni autori i godina istraživanja, naslov rada, uzorak na kojem se istraživanje provelo i razdoblje istraživanja, korištena metodologija u istraživanju te implikacije odnosno rezultati istraživanja.

U idućoj tablici dan je pregled postojećih istraživanja o povezanosti sigurnosti i turizma iz 21. stoljeća.

Tablica 5. - Pregled postojećih istraživanja povezanosti sigurnosti i turizma

Autor, godina	Naslov rada	Uzorak, razdoblje istraživanja	Metodologija	Rezultati istraživanja
Agarwal, S., Page, S.J. i Mawby, R. 2021.	Tourist security, terrorism risk management and tourist safety	Uzorak žrtava terorističkog napada u Port El Kantaoui, Sousse, 2015.	Narativno ispitivanje	Turistička sigurnost ugrožena je nedostatkom komunikacije o riziku od terorizma i

				ograničenom integracijom protuterorističkih strategija
Donaldson, R. i Ferreira, S.L. 2009.	(Re-) creating urban destination image: Opinions of foreign visitors to South Africa on safety and security?	907 međunarodnih posjetitelja tijekom izlaza iz zemlje na aerodromu, 2010. nakon Svjetskog prvenstva	Intervju	Više od trećine ispitanika bilo je zabrinuto za svoju sigurnost prije putovanja u Južnu Afriku
Dragičević, D., Radić, M.N. i Grbić, L. 2018	Terrorism as security challenge in tourism development	Francuska, Španjolska, Turska i Hrvatska – godišnji podaci, od siječnja 2011. do prosinca 2016.	Podaci iz baze podataka – Eurostat, UNWTO, Svjetske baze podataka o terorizmu, ekonometrijske metode	Sigurnost je preduvjet koji kontinuirano preuzima vodeću poziciju prilikom odabira destinacije za odmor
Fareed, Z., Meo, M.S., Zulfiqar, B., Shahzad, F. i Wang, N. 2018.	Nexus of tourism, terrorism and economic growth in Thailand: new evidence from asymmetric ARDL cointegration approach	Turizam, terorizam i gospodarski rast na Tajlandu, podaci od 1990. do 2017.	Ekonometrijska metoda (linearna regresija i ostale)	Postoje značajne razlike između reakcija gospodarskog rasta zbog negativnih i pozitivnih promjena u području turizma i terorizma
Ferreira, S.L.A. i Harmse, A.C. 2000.	Crime and tourism in South Africa: International tourists perception and risk	Prijašnja istraživanja, uzorak na stranim posjetiteljima u Južnoj Africi, od 1997.-1998.	Anketni upitnik	Kriminal i sigurnosne prijetnje ostaju velika prijetnja za razvoj turizma u Južnoj Africi
George, R. 2003.	Tourist's perceptions of safety and security while visiting Cape Town	438 posjetitelja Cape Towna u Južnoj Africi, od sredine kolovoza do sredine rujna 2001.	Anketiranje na mjestima poznatih atrakcija u Cape Townu, upitnik od dva dijela	Turisti limitiraju svoje aktivnosti u destinaciji zbog straha od kriminala, turisti koji su se susreli s kriminalom u destinaciji osjećati će se manje sigurno tijekom odmora te su oprezniji tijekom noći
George, R. i Booyens, I. 2014.	Township tourism demand: Tourist's perceptions of safety and security	317 turista u Cape Townu, od lipnja do kolovoza 2013.	Anketni upitnik s 24 pitanja, korištene su statističke i ekonometrijske metode (ANOVA)	Većina turista se osjećala sigurno dok su posjećivali destinaciju te postoji jaz između onoga što je turistima rečeno o gradskom kriminalu i stvarnom doživljaju

Ghaderi, Z., Saboori B., i Khoshkam, M. 2017.	Does security matter in tourism demand?	74 države podijeljene u 2 grupe: 29 razvijenih i 45 zemalja u razvoju, razdoblje od 2006. do 2012. godine	Prikupljanje podataka putem UNWTO barometara i baze podataka Svjetske Banke	Promjene u razini sigurnosti određene destinacije imaju pozitivan utjecaj na dolazak turista u razvijenim, a negativan utjecaj u zemljama u razvoju
Liu, A. i Pratt, S. 2017.	Tourism's vulnerability and resilience to terrorism	95 destinacija sa UNWTO liste, 2017. godine	Autoregresijski panel model	Utjecaj terorizma je različit u destinacijama s različitim političkim nestabilnostima, s različitom razinom prihoda i intenzitetom turizma
Mansfeld, Y. i Pizam, A. (Eds.)	Tourism, security and safety	1017 ispitanika u kontinentalnom dijelu SAD-a, slučajni uzorak, 3. tjedan u svibnju 2004.	Telefonski intervju, 13 pitanja	Rezultati istraživanja pokazuju kako ukoliko je osoba bila žrtva krađe ili ako poznaje nekoga tko je bio žrtva krađe na putovanju ne utječe na putovanje u destinaciju gdje se krađa dogodila
Marton, Z. 2022.	Tourism safety and security in Hungary in the light of consumer perceptions	500 stanovnika Mađarske i 1000 stranih turista, od studenog do prosinca 2019.	Online upitnik i statističke analize	Problem sigurnosti nije prisutan u Mađarskoj, dok je u drugim zemljama poput Egipta, Tunisa, Turske, Rusije i Italije problem sigurnosti prisutan
Mawby, R.I., Ozascilar, M. i Ziyalar, N. 2021.	Risk, safety and security among visitors to Istanbul	Turisti koji su posjetili Istanbul 2013. godine – 210 dolaznih turista i 210 odlaznih turista	Prva faza – anketni upitnici dolaznim turistima na aerodromu u Istanbulu u lipnju 2013. godine Druga faza – anketni upitnici odlaznim turistima na aerodromu u Istanbulu od sredine lipnja do početka srpnja 2013. godine	Sigurnost turista u dugoročnom je interesu turizma i turističkog sektora
Neumayer, M. 2011.	Safety and security in tourism	800 ispitanika na platformi Facebook	Online anketni upitnik	Sigurnost čini važan aspekt turističkih usluga, a bilo koja vrsta prijetnje sigurnosti predstavlja značajne prepreke za razvoj imidža destinacije

Wang, F. i Lopez, C. 2020.	Does communicating safety matter?	Turisti iz SAD-a u Dubrovniku, svibanj 2018.	Online anketni upitnik	Komunikacija sigurnosti može se koristiti u promotivne svrhe odnosno poruke sigurnosti pomažu u promociji destinacije
Zou, Y. i Yu, Q. 2022.	Sense of safety toward tourism destinations: A social constructivist perspective	Online turističke zajednice u Kini, između prosinca 2018. i siječnja 2020.	Kodiranje, netnografija – promatranje objava turista na društvenim mrežama	Trebala bi se povećati razina razumijevanja osjećaja sigurnosti turista u različitim prostorno-vremenskim uvjetima

Izvor: Izrada autora

U tablici je prikazan pregled nekih dosadašnjih istraživanja povezanosti sigurnosti i turizma, poredan abecednim redom po prezimenima autora. S obzirom na rastuće zanimanje društva oko pojma sigurnosti u turizmu, sigurno je kako će se postojeći broj pouzdanih i relevantnih izvora i istraživanja u budućnosti samo povećavati.

3.2. Zaključci prethodnih istraživanja i korištena metodologija

Pregledom dosadašnjih istraživanja i postojeće literature na temu povezanosti sigurnosti i turizma vidljivo je kako zanimanje za ovu temu počinje rasti još krajem 20. stoljeća. S pojavom terorizma i terorističkih događanja sigurnosni aspekt još više dobiva na značaju, pa se tako provodi i sve više istraživanja na ovu temu.

Turisti su laka meta za terorističke aktivnosti, a na primjeru pucnjave u Sousseu u Tunisu, analiziralo se upravljanje sigurnosnim rizicima izazvano terorizmom i čimbenike koji su utjecali na ovaj proces. Utvrđeno je kako je turistička sigurnost ugrožena nedostatkom komunikacije o riziku od terorizma i ograničenom integracijom protuterorističkih strategija.³⁸ Svjetsko prvenstvo 2010. godine u Južnoj Africi poslužilo je istraživačima da zaključe da je sigurnost važna sastavnica za rast turizma i za konkurentnost destinacije te je otkriveno kako turisti koji se osjećaju nesigurno u destinaciji mogu doprinijeti stvaranju negativnog imidža destinacije koji može dovesti do smanjenja turističkih aktivnosti na tom prostoru.³⁹ Hrvatski autori smatraju kako se sigurnost svrstava među preduvjete koji kontinuirano preuzimaju

³⁸ Agarwal, S., Page, S. J., Mawby, R.: Tourist security, terrorism risk management and tourist safety. *Annals of Tourism Research* 89 (2021), 103207

³⁹ Donaldson, R., Ferreira, S.L.: (Re-) creating Urban Destination Image: Opinions of Foreign Visitors to South Africa on Safety and Security? *Urban Forum*, 20, 1-18

vodeću poziciju prilikom odabira destinacije za odmor.⁴⁰ Skupina autora 2018. godine dokazala je kako postoji izravan pozitivan odnos između sigurnosti i uspjeha turističke destinacije.⁴¹ Na početku 21. stoljeća još jednim istraživanjem u Južnoj Africi zaključeno je kako sigurnost igra glavnu ulogu u donošenju odluka turista.⁴² Nakon toga, istraživanjem iz 2003. utvrđeno je kako turisti limitiraju svoje aktivnosti u destinaciji zbog straha od kriminala, turisti koji su se susreli s kriminalom u destinaciji osjećati će se manje sigurno tijekom odmora te su oprezniji tijekom noći.⁴³ Još jednim istraživanjem u Cape Townu zaključeno je kako se većina turista osjećala sigurno dok su posjećivali destinaciju te postoji jaz između onog što je turistima rečeno o gradskom kriminalu i stvarnog doživljaja.⁴⁴ Nakon toga, skupina autora 2017. godine utvrdila je kako promjene u razini sigurnosti određene destinacije imaju pozitivan utjecaj na dolazak turista u razvijenim, a negativan utjecaj u zemljama u razvoju.⁴⁵ Iste godine dvoje autora zaključilo je kako postoji sve veći znanstveni interes vezano uz utjecaj sigurnosnog aspekta na turizam, uključujući i terorizam.⁴⁶ Nadalje, Mansfeld i Pizam složili su se kako svaki sigurnosni incident poput rata, građanskih sukoba, terorizma ili zločina nemaju negativan učinak samo na samu destinaciju, već i na lokalnu zajednicu, njezine turiste i ostale sudionike. Utvrđeno je i kako turisti imaju običaj odgoditi, promijeniti ili čak otkazati cijelo putovanje u neku destinaciju kada je njihova dobrobit i sigurnost ugrožena.⁴⁷ Novije istraživanje iz 2022. godine utvrdilo je kako problem sigurnosti nije prisutan u Mađarskoj, dok je u drugim zemljama poput Egipta, Rusije, Tunisa, Italije, Turske problem sigurnosti prisutan.⁴⁸ Trojica autora istraživanjem na posjetiteljima turskog grada Istanbula utvrdili su kako je sigurnost turista u dugoročnom interesu turizma i turističkog sektora.⁴⁹ Istraživanje s Bečkog sveučilišta potvrdilo je prethodna istraživanja vezana uz sigurnost te tvrdi kako je aspekt sigurnosti jedan od glavnih

⁴⁰ Dragičević, D., Radić, M.N., Grbić, L.: Terrorism as security challenge in tourism development, *Tourism and Hospitality Industry, Congress Proceedings* (2018), 64-75

⁴¹ Fareed, Z., Meo, M.S., Zulfiqar, B., Shahzad, F., Wang, N.: Nexus of tourism, terrorism and economic growth in Thailand: new evidence from asymmetric ARDL cointegration approach, *Asia Pacific Journal of Tourism Research* (2018), 23(3):1-13

⁴² Ferreira, S.L.A., Harmse, A.C.: Crime and tourism in South Africa: International tourists perception and risk, *South African Geographical Journal* (2000), 82(2):80-85

⁴³ George, R.: Tourist's perceptions of safety and security while visiting Cape Town, *Tourism Management* (2003), vol 24, 575-585

⁴⁴ George, R., Booyens, I.: Township Tourism Demand: Tourists' Perceptions of Safety and Security, *Urban Forum* (2014), vol 25, 449-467

⁴⁵ Ghaderi, Z., Saboori, B., Khoshkam, M.: Does security matter in tourism demand? *Current Issues in Tourism* (2017), 20(6), 552-565

⁴⁶ Liu, A., Pratt, S.: Tourism's vulnerability and resilience to terrorism, *Tourism Management* (2017), 60:404-417

⁴⁷ Mansfeld, Y., Pizam A. (Eds.): *Tourism, Security and Safety* (prvo izdanje), Routledge (2005)

⁴⁸ Marton, Z.: *Tourism safety and security in Hungary in the light of consumer perceptions* (2022)

⁴⁹ Mawby, R.I., Ozascilar, M., Ziyalar, N.: Risk, safety and security among visitors to Istanbul, *Tourism and Hospitality Research* (2021), 21(1)

problema koji se javljaju u vezi donošenja odluka o putovanju.⁵⁰ Istraživanje koje se provelo na uzorku turista iz SAD-a koji su posjetili Dubrovnik zaključilo je kako se komunikacija sigurnosti može koristiti u promotivne svrhe, odnosno da poruke sigurnosti pomažu u promociji destinacije.⁵¹ Zaključno, dvojica kineskih autora složilo se kako je sigurnost postala važan čimbenik koji određuje imidž destinacije, što se slaže s ostalim istraživanjima.⁵²

Analizirajući prethodna istraživanja, vidljivo je kako je najčešće korištena metoda anketnog upitnika, odnosno anketnog istraživanja temeljenog na anketnom upitniku. Autori su se također koristili istraživačkim pitanjima, metodama ekonometrije, sekundarnim podacima iz različitih baza podataka. Korištena je i metoda netnografije, koja predstavlja proučavanje potrošačkog ponašanja na internetu, gdje su se pratile objave ciljanih skupina na društvenim mrežama te komentari koji su oni ostavljali na internetu, a koji su vezani uz njihovo turističko iskustvo u određenoj destinaciji. Na temelju analiziranja prijašnjih istraživanja i mišljenja koje su iznijeli različiti autori, prilično je jasno vidljivo kako sigurnost i sigurnosni aspekt igraju vrlo važnu ulogu pri dolasku gostiju u određenu turističku destinaciju. Sigurnost je danas u svijetu kojem živimo dosta ozbiljno narušena, pa tako i dalje u određenim dijelovima svijeta se vode ratovi i dolazi do neželjenih scena nemira i konflikata, a sve to vodi do toga a takve destinacije postaju nepoželjne za turiste iz jednostavnog razloga, zbog toga što im one ne mogu ponuditi sigurnost. Sigurnost danas predstavlja važnu sastavnicu za osiguranje lagodnog života svih ljudi, pa tako i samih turista.

Jasno je kako destinacije moraju u svoju promociju integrirati sigurnost kao sastavni dio paketa koji turisti dobiju prilikom dolaska u tu destinaciju, pogotovo zbog toga što istu razinu sigurnosti ne mogu pružiti sve destinacije, pa je tako i ona postala određeni vid konkurentske prednosti. Sigurnost je postala gotovo istoznačnica za mir, a svi smo svjesni kako bez mira nema niti turizma. Stoga, gore navedeni autori smatraju kako samo destinacije koje mogu osigurati sigurnost za turista, mogu i ostvariti dobre turističke rezultate.

⁵⁰ Neumayer, M.: *Safety and Security in Tourism* (2011.)

⁵¹ Wang, F., Lopez, C.: *Does communicating safety matter?* *Annals of Tourism Research* (2020), 80,102805

⁵² Zou, Y., Yu, Q.: *Sense of safety toward tourism destinations: A social constructivist perspective*, *Journal of Destination Marketing and Management* (2022), 24,100708

4. Zajednička vanjska i sigurnosna politika Europske unije

Borba Europe i terorizma nije nova pojava. Još i prije samog postojanja Europske unije, područje Europe bilo je suočeno s terorizmom. Zemlje su se desetljećima borile kako bi uspostavile odgovarajući institucionalni sigurnosni mehanizam koji bi na odgovarajući način odgovorio problemu terorizma s kojim su se suočavali. Uspostavljanjem Europske unije 1. studenog 1993. godine došlo je i do uspostavljanja zajedničke vanjske i sigurnosne politike. Zajednička vanjska i sigurnosna politika predstavljala je drugi stup Europske unije, prvi stup bio je vezan uz Europsku zajednicu, dok se treći stup odnosio na pravosuđe i unutarnje poslove. Zajednička vanjska i sigurnosna politika pomogla je Europi da izrazi službena stajališta o pitanjima poput oružanih sukoba, ljudskim pravima i sličnim pitanjima koji su vezani uz temeljna načela i zajedničke vrijednosti koje predstavljaju osnovu Europske unije.⁵³ Neki od glavnih ciljeva Europske vanjske i sigurnosne politike su očuvanje mira, jačanje međunarodne sigurnosti, promicanje međunarodne suradnje, razvijanje i učvršćivanje demokracije i vladavine prava te poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁵⁴

Srž samog uspostavljanja zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske unije leži u tome da zemlje članice među sobom zajednički dogovaraju što će činiti da bi osigurali mir i sigurnost u Europi. Države članice moraju uskladiti svoju nacionalnu vanjsku politiku sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom Europske unije te se pridržavati zajedničkih interesa. Jasno je kako je naglasak stavljen na zajedničko djelovanje i sinergiju između zemalja. Pojednim zemljama, poput Danske, bilo se teško odreći suvereniteta u pogledu upravljanja vanjskom politikom i sigurnošću te je ona odbila ratifikaciju ugovora o Europskoj uniji, a kasnije je ipak ishodovala dozvolu kako ne mora sudjelovati u ovom području.⁵⁵

Da bi se donijela neka odluka vezana uz vanjsku i sigurnosnu politiku, potrebna je jednoglasna podrška svih zemalja članica Europske unije. Postoji Vijeće za vanjske poslove, sastaje se jednom mjesečno te kroz upravljačke funkcije Političkog i sigurnosnog odbora (PSC) i kroz radnu skupinu vijeća. Vijeće razmatra odluke i provodi odluke nakon što ih ministri jednoglasno usvoje.⁵⁶ Vijeće ima ulogu da pokuša spriječiti nastanak kriza i sigurnosnih ugroza

⁵³ Prodan, T.: Protuteroristička politika Europske unije, *Polemos* (2009.), XII(23), 11-27

⁵⁴ European Union: Vanjska i sigurnosna politika, https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_hr (pristupljeno 13. svibnja 2024.)

⁵⁵ Mreža-mira. net: Zajednička vanjska i sigurnosna politika EU: Poruke izvučene iz raspada SFRJ (2019.), <https://www.mreza-mira.net/vijesti/clanci/zajednicka-vanjska-i-sigurnosna-politika-eu/> (pristupljeno 13. svibnja 2024.)

⁵⁶ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova: Zajednička vanjska i sigurnosna politika, <https://mvpep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/zajednicka-vanjska-i-sigurnosna-politika/245754> (pristupljeno 13. svibnja 2024.)

te da što prije u dogovoru sa državama osigura i izgradi mir nakon sukoba. Zajednička vanjska i sigurnosna politika na raspolaganju također ima i svu vojnu imovinu i sposobnosti Zajedničke sigurnosne i obrambene politike, koja je uvedena na summitu u Kolnu 1999. godine kao sastavni dio zajedničke vanjske i sigurnosne politike.

4.1. Pokušaji uspostavljanja sigurnosne i obrambene politike u Europi

Ideja o stvaranju učinkovite sigurnosne i obrambene politike u Europi seže još daleko u prošlost, pošto je europsko tlo godinama bilo izloženo nasilju i ratovima. Dugo se tražilo način kako ujediniti zemlje da na zajednički način djeluju kako bi osigurali mir i sigurnost u Europi.

Neki podaci govore kako su prvi pokušaji uspostave takvog sustava zabilježeni još početkom 16. stoljeća od strane Grofa de Sullya koji je pokušao ujediniti 15 najvećih europskih država kako bi zajednički upravljale sigurnošću europskog tla. Nakon toga, idući pokušaji uspostave stabilnosti i međunarodnog poretka zabilježeni su na dva mirovna kongresa. Prvi je bio Vestfalski, 1648. godine, a drugi Utrechtski, 1712. godine. Ti mirovni kongresi donijeli su tek kratkotrajnu stabilnost za europsko područje, a već početkom 20. stoljeća izbio je i Prvi svjetski rat, koji je u potpunosti narušio europski poredak. Nakon Prvog svjetskog rata, pobjedničke zemlje stvorile su Ligu naroda. Liga naroda bila je prva moderna međunarodna organizacija koja je počivala na ideji kolektivne sigurnosti na globalnoj razini.⁵⁷ Liga naroda također nije ispunila svoju svrhu postojanja, pa je već 1939. godine počeo i Drugi svjetski rat, ogroman sukob koji je iza sebe ostavio razorena područja i veliki broj ljudskih žrtava. Nakon Drugog svjetskog rata, zemlje su svaka za sebe pokušale stvoriti i održati sigurnosni i obrambeni sustav. Pokušalo se s raznim inicijativama za osiguranje mira, a niti jedna od njih nije zaživjela.⁵⁸

U ovom razdoblju zapravo počinju i korijeni vanjske i sigurnosne politike Europske unije kakvu danas poznajemo. Godine 1948. u Bruxellesu su Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Belgija, Nizozemska i Luksemburg uspostavile Zapadnoeuropsku uniju. Bio je to pakt u kojem je dogovorena kombinirana samoobrana i suradnja oko gospodarskih, društvenih i kulturnih pitanja.⁵⁹ Zemlje potpisnice pokušale su pridobiti u ovaj savez i SAD, koje su tada imale, baš kao i danas, ogromnu političku i vojnu moć. To im je na neki način i uspjelo jer je 1949. godine

⁵⁷ Struić, G.: Kolektivna sigurnost i njezini mehanizmi u paktu Lige naroda, *Pravni vjesnik* (2017.), 33 (3-4), 197-212

⁵⁸ Šegvić, S., Belohradsky, F.: Sigurnosno-obrambena politika EU, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* (2008.), 45, 359-379.

⁵⁹ Flaherty, J.P., Lally-Green, M.E.: *The European Union: Where is it Now* (1995.), *Duq. L. Rev.*, 34, 923

došlo do potpisivanja Sjevernoatlantskog ugovora u Washingtonu i oformljen je tzv. NATO. Nakon osnivanja NATO-a bilo je jasno kako Zapadnoeuropska unija nikad neće moći imati značaj i ulogu radi kojeg je i osnovana te je čitavo vrijeme bila u sjeni NATO-a i odnosi između njih nisu bili idealni jer nisu surađivali kako su namjeravali i kako su trebali.

U Parizu je 1951. godine nastala Europska zajednica za ugljen i čelik koja je preteča Europske unije kakvu danas poznajemo. U ovom razdoblju, sredinom 20. stoljeća europske države pokušale su formirati Europsku obrambenu zajednicu kojom bi čuvale integritet Europe. Njima bi u tome pomagale i države članice NATO-a. Odbijanjem ratifikacije Europskog ugovora o obrani 1954. godine od strane Francuske propali su pokušaji osnivanja ove zajednice. Preteču današnje Zajedničke vanjske i sigurnosne politike predstavlja Europska politička suradnja (EPC), kojom je donesen niz zajedničkih odluka, ali ipak bez konačnog rezultata, nisu uspostavljene institucije kojim bi se osigurala djelotvorna provedba odluka.⁶⁰ EPC je do 1992. i ugovora u Maastrichtu ostao jedini sustav kojim su se države međusobno usuglašavale oko različitih sigurnosno-obrambenih pitanja i izazova.

4.2. Uređenje zajedničke vanjske i sigurnosne politike kroz ugovore

Dugo je Europa tragala kako pronaći način na koji bi objedinili i institucionalizirali vanjsku i sigurnosnu politiku kako bi se omogućilo zajedničko djelovanje. U prethodnim dijelovima ovoga rada lako je uočljivo kako su postojali brojni pokušaji institucionalizacije vanjske i sigurnosne politike. Sve je to bilo bezuspješno, do 1992. godine i Maastrichtskog ugovora, kada je zajednička vanjska i sigurnosna politika utemeljena kao drugi stup na kojemu počiva Europska unija. Nakon ovog ugovora, potpisani su još neki značajni ugovori za područje vanjske i sigurnosne politike, a to su ugovor u Amsterdamu, ugovor u Nici te vjerojatno i najznačajniji, onaj u Lisabonu.

⁶⁰ Rudolf, Davorin, ml.: Zajednička sigurnosna i obrambena politika Europske unije, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu (2014.), god. 51, 557-574

4.2.1. Ugovor iz Maastrichta

Ugovor iz Maastrichta predstavlja ugovor kojim je dogovoreno osnivanje Europske unije. Ratificiran je 7. veljače 1992. godine, a 1. studenog 1993. godine stupa na snagu, nakon odobrenja od svih 12 država tadašnje Europske zajednice. Ovim ugovorom određene su vanjske granice za državljane Europske unije, građani svake države članice dobili su državljanstvo Europske unije, omogućeno je slobodno kretanje i življenje u bilo kojim državama članicama. Euro je uveden kao službena valuta Europske unije, uspostavljen je središnji bankarski sustav i pozvano je na jedinstvo u monetarnoj i vanjskoj politici. Ugovor počiva na tri stupa.

Prvi stup je oformljen s ciljem poticanja na suradnju svih europskih nacija i temelji se na načelima nadnacionalizma (zajedničko odlučivanje političkih zajednica koje su sastavljene od više nacija) i na jednoglasnom dogovoru između vlada. Tu su i pitanja poput carinske i gospodarske unije, tržišta, poljoprivredne politike itd. Drugi stup je najvažniji stup jer se tiče predmeta ovoga rada. Njime je oformljena zajednička vanjska i sigurnosna politika. Ona se bavi pitanjima kao što su komercijalni, trgovinski, sigurnosni, politički i ostali poslovi s trećim zemljama. Formiranjem zajedničke vanjske i sigurnosne politike učvrstile su se zajedničke vrijednosti i uvjerenja te se obvezalo da će se zajednički raditi na promoviranju mira i sigurnosti. Treći stup također je važan jer je vezan uz pravosuđe i unutarnje poslove i bavi se borbom protiv kriminala, trgovine ljudima, zločinima protiv djece, trgovine drogom i vatrenim oružjima te korupcijom. Ugovorom iz Maastrichta borba protiv terorizma je također uključena u treći stup vezano uz pravosuđe i unutarnje poslove. Kod ovog stupa važno je spomenuti Europol, koji u suradnji s carinskim i drugim tijelima djeluje kao europski policijski ured. Konvencija o Europolu potpisana je 1995. godine i njena svrha bila je suradnja između država članica u borbi protiv terorizma i drugog međunarodnog kriminala.⁶¹

⁶¹ Herkert, K., Lowen, L., McKinnell, W., Rose, T.: Treaty Of Maastricht (2009.)

Slika 5. - Tri stupa na kojima počiva Europska unija prema ugovoru iz Maastrichta

Izvor: Internet, Europa u Hrvatskoj, <http://mei.multilink.hr/nastanak-razvoj.html>, preuzeto 16. svibnja 2024.

4.2.2. Ugovor iz Amsterdama

Ugovor iz Amsterdama stupio je na snagu 1. svibnja 1999. godine. Amsterdamski ugovor bio je prva dopuna ugovora iz Maastrichta. Ugovorom iz Amsterdama dopunjeni su ugovori o Europskoj uniji i o osnivanju Europskih zajednica. Ovim su ugovorom izmijenjene neke institucionalne odredbe, Europski parlament dobio je jače ovlasti i broj njegovih članova ograničen je na 700. Omogućena bolja suradnja između država članica i o tome je donesena Klauzula. Također, dogovorene su i sankcije za države članice ukoliko se ne pridržavaju odredbi i načela na kojima počiva Europska unija.

Što se tiče prvog stupa, ojačana je borba protiv diskriminacije, uređena je politika azila, prelazak granica, suradnja carinskih službi, borba protiv prevara i pravosudna suradnja. U drugi stup uveo se visoki predstavnik Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, uvedeni su novi instrumenti i integriralo se Petersburške zadatke (iz 1992., vezani uz mogućnost raspolaganja vojnim postrojbama od strane različitih zemalja) u ovaj ugovor. Uvedeni su i neki novi mehanizmi, poput jedinica za planiranje politike i rano upozoravanje. Dogovorene su i zajedničke akcije koje će poduzimati zemlje članice, a koje se ranije usvoje na Vijeću. Kod trećeg stupa, neki su poslovi prebačeni u prvi stup, Šengenski sporazumi su postali dio prava Europskih zajednica. Na kraju, treći stup preimenovan je u Policijsku i pravosudnu suradnju u kaznenim djelima.⁶²

⁶² Pravni fakultet Sveučilišta u Beogradu, Ugovor iz Amsterdama, <https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/10/Dodatni-materijal-br.2-Ugovori.pdf> (pristupljeno 16. svibnja 2024.)

Slika 6. - Izmjene nakon Amsterdamskog ugovora

Izvor: Internet, <http://www.dadalos-europe.org>

4.2.3. Ugovor iz Nice

Ugovorom iz Nice pokušalo se pripremiti na najveće proširenje Europske unije do sad. Ugovor je 26. veljače 2001. godine, a na snagu je stupio 1. veljače 2003. godine, nakon ratifikacije od svih članica Europske unije. Ugovor je zapravo trebao pripremiti institucije Unije na veliko proširenje i ulazak novih zemalja kako bi se omogućilo učinkovito funkcioniranje. Najveće promjene zabilježene su među pet glavnih institucija: Vijeću Europske unije, Europskom parlamentu, Europskoj komisiji, Europskom sudu i Europskom revizorskom sudu.

Došlo je do promjena u načinu glasovanja u Vijeću Europske unije, gdje su na dobitku manje zemlje koje bi mogle lakše donositi važne odluke. Omogućeno je povećanje broja zastupničkih mjesta u Europskom parlamentu (najviše 732), nakon proširenja 2004. godine. Određeno je kako u Europskoj komisiji mora biti manji broj povjerenika od ukupnog broja zemalja članica Europske unije.⁶³ Što se tiče odbora Europske unije za politiku i sigurnost, njemu je olakšana politička kontrola te omogućeno lakše upravljanje ukoliko dođe do kriznih situacija. Dogovoreno je kako Visoki predstavnik za vanjsku i sigurnosnu politiku mora donijeti i objaviti europsku sigurnosnu strategiju. Osnovana su i nova tijela (politička i vojna) vezana uz sigurnost: Politički i sigurnosni odbor, Vojni stožer i Vojni odbor. Vojni odbor savjetuje

⁶³ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH: Pripreme Europske unije za proširenje, https://mvpep.gov.hr/UserDocsImages/files/file/publikacije/5_pripreme_eu%E2%80%A6za_prosirenje.pdf (pristupljeno 17. svibnja 2024.)

Politički i sigurnosni odbor i surađuje s Vojnim stožerom. Vojni stožer zadužen je za strategijsko planiranje, analiziranje i upozorava na sumnjive aktivnosti.

4.2.4. Ugovor iz Lisabona

Lisabonski ugovor razvio se iz odbačenog ugovora o Ustavu za Europu. Ubrzo nakon ugovora iz Nice, pokrenut je proces kako bi se raspravljalo o budućnosti Europe. Upravo zbog toga što je trebao donijeti određene izmjene prijašnjih ugovora, ugovor iz Lisabona još se naziva i Reformski ugovor. Nakon što je prethodno odbijen, ugovor je u konačnici potpisan 13. prosinca 2007. godine, a na snagu je stupio 1. prosinca 2009. godine. Lisabonskim ugovorom preimenovan je Ugovor o europskoj zajednici u Ugovor o funkcioniranju Europske unije.

Nakon potpisivanja ovog ugovora, došlo je do brojnih novina u funkcioniranju u funkcioniranju Europske unije. Došlo je do spajanja prvog i trećeg stupa, koji su uz drugi stup bili postavljeni kao temelj Europske unije. Spajanje ova dva stupa značilo je da će se o važnim pitanjima odluke donositi većinskim glasovanjem, a ne jednoglasno te će odluke važiti za sve države članice. Također, Europska unija postala je priznati pravni subjekt u međunarodnim okvirima, što do sad nije bio slučaj. Uvedene su i neke nove funkcije, europski predsjednik i visoki predstavnik za vanjsku i sigurnosnu politiku. Također, tu je i Europska služba za vanjske poslove. Visoki predstavnik predlaže odluke vezane uz vanjsku i sigurnosnu politiku, dok ministri donose odluke. Europska služba prati zemlje u razvoju i priprema inicijative iz područja vanjske politike. Broj članova koji sudjeluju u Europskom parlamentu ograničio se na 750+1. Nacionalni parlamenti dobili su pravo veta na odluke koje smatraju nepovoljnima. Na kraju, uvedena je i Povelja o osnovnim pravima Europske unije i ona je bila obvezna kao ugovorna obveza za sve države članice. Što se tiče područja sigurnosti i obrambene politike, definirana je klauzula uzajamne pomoći, što znači da su se države članice obvezale na pomaganje jedna drugoj ukoliko se desi agresija na jednu od zemalja članica. Ova klauzula značajna je i kod terorističkih napada, koje također predstavljaju određeni vid agresije na neku zemlju. Tu je i stalna strukturalna suradnja po pitanjima oko politike obrane. Stalnom strukturalnom suradnjom Europska unija dobila je mogućnost da raspolaže sa vojnom snagom svojih država članica koje u svakom trenutku mogu staviti svoje snage na raspolaganje Uniji.

Lisabonskim ugovorom Europa je samo još više narasla u svim pogledima. Moderniziran je sistem kojim se donose najvažnije odluke. Ojačana je demokracija te se Europskoj uniji kao

pravnom subjektu otvaraju nove mogućnosti na temelju kojih može stjecati nova prava i preuzimati obveze koje do sad nije mogla.⁶⁴

Slika 7. - Struktura Europske unije nakon Ugovora iz Lisabona

Izvor: Internet, https://www.vup.hr/_Data/Files/130221141720668.pdf

4.3. Ciljevi zajedničke vanjske i sigurnosne politike, Vijeće Europske unije i Visoki predstavnik Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku

Europska unija nakon Lisabonskog ugovora pokušava ostvariti suradnju na svim poljima, pa tako i u području vanjske i sigurnosne politike. Neki od glavnih ciljeva koji se utvrđuju zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom su:

- a) zaštita svojih vrijednosti, temeljnih interesa, sigurnosti, neovisnosti i cjelovitosti
- b) učvršćivanje i podrška demokraciji, vladavini prava, ljudskim pravima i načelima međunarodnog prava
- c) očuvanje mira, sprječavanje sukoba i jačanje međunarodne sigurnosti u skladu s ciljevima i načelima Povelje Ujedinjenih naroda, načelima Helsinškog završnog akta i ciljevima Pariške povelje, uključujući i one koji se odnose na vanjske granice
- d) podupiranje održivoga gospodarskog i socijalnog razvoja i zaštita okoliša u zemljama u razvoju, čiji je konačni cilj iskorjenjivanje siromaštva
- e) poticanje integracije svih zemalja u svjetsko gospodarstvo te postupno ukidanje ograničenja u međunarodnoj trgovini

⁶⁴ Buvač, M.M.: Osnivački ugovor Evropske unije-ugovor iz Lisabona, Časopis za društvena/politička pitanja

- f) pružanje pomoći razvoju međunarodnih mjera kojima se čuva i poboljšava kvaliteta okoliša i održivo upravljanje prirodnim bogatstvima da bi se osigurao održivi razvoj
- g) pružanje pomoći stanovništvu, zemljama i regijama koje su pogođene prirodnim nepogodama ili nesrećama, a izazvane su ljudskim djelovanjem
- h) promicanje međunarodnog sustava utemeljenog na boljoj multilateralnoj suradnji i dobrom globalnom upravljanju⁶⁵

Provoditi ove ciljeve nije jednostavno, a tu bitnu ulogu preuzima Vijeće Europske unije. Vijeće Europske unije ima veliki utjecaj na vlade pojedinačnih zemalja članica. To je zapravo sastanak ministara, poznato i kao Vijeće ministara. Predstavlja glavnu zakonodavnu instituciju Europske unije te svaka važnija odluka mora biti prihvaćena od strane Vijeća. Brojna su područja u kojima Vijeće djeluje, a tu spada i provođenje vanjske i sigurnosne politike. Sastav Vijeća varira i mijenja se ovisno o pitanjima o kojima se raspravlja. Ukoliko je riječ o poljoprivrednoj politici, onda u Vijeću sudjeluju samo ministri poljoprivrede država članica. Odluke se donose jednoglasno kada je riječ o najvažnijim pitanjima u okviru Europske unije, dok se odluke koje nisu od krucijalne važnosti usvajaju metodom kvalificirane veličine.⁶⁶

Visoki predstavnik Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku funkcija je koja je izvorno predložena Ugovorom iz Amsterdama, dok je tek Lisabonskim ugovorom ova funkcija dobila na značaju. Visoki predstavnik u suradnji s Vijećem donosi jedinstvene odluke vezane uz vanjsku i sigurnosnu politiku, oblikuje i provodi zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku. Imenuje ga Europsko vijeće, uz prethodnu suglasnost Predsjednika Europske komisije. U njegovom radu pomaže mu Europska služba za vanjsko djelovanje. Visoki predstavnik predsjedava Vijećem za vanjske poslove, na čelu je Europske obrambene agencije i vrši ulogu potpredsjednika Europske Komisije.⁶⁷

4.4. Europske potporne institucije nakon Lisabonskog ugovora

Nakon Ugovora iz Lisabona došlo je do osnivanja nekoliko potpornih institucija koje će pomoći Europskoj uniji kako bi osigurala stabilnu vanjsku i sigurnosnu politiku. Svaka od tih institucija ima svoje nadležnosti te se putem njih željelo podijeliti cjelokupni posao vezan uz

⁶⁵ Pročišćena inačica Ugovora o Europskoj uniji (2010.), C83/01, <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/111221-lisabonski-prociscena.pdf> (pristupljeno 21. svibnja 2024.)

⁶⁶ Kesner Škreb, M.: Institucije Europske unije, Financijska i teorijska praksa (2007.), 31(1), 73-75

⁶⁷ Europska unija, EUR-Lex: Visoki predstavnik Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:high_representative_cfsp (pristupljeno 21. svibnja 2024.)

vanjsku i sigurnosnu politiku na manje dijelova, a te institucije bi se brinule svaka za svoj dio za koji su nadležne. Ove institucije osnovane su početkom 21. stoljeća, a njihovo osnivanje dodatno su potaknula i dešavanja u SAD-u, gdje je 2001. izvršen veliki teroristički napad na tu zemlju, pa je sigurnost u čitavom svijetu bila narušena.

4.4.1. Odbor za vanjske poslove

Odbor za vanjske poslove prati provedbu politika zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske unije. Također, ona nadzire kako se troše novci Europske unije koji su namijenjeni vanjskom djelovanju u svijetu. Prilikom potpisivanja nekih sporazuma između Europske unije i trećih strana, potrebno je odobrenje Odbora za vanjske poslove.

Odgovoran je za odnose s drugim institucijama i tijelima Europske unije, UN-a i drugim međunarodnim organizacijama koje spadaju u njegovu domenu, jačanje političkih odnosa s trećim zemljama putem programa pomoći i suradnje, za otvaranje, praćenje i završetak pregovora o pristupanju europskih država u Europsku uniju te za pitanja koja se tiču ljudskih prava i demokratskih vrijednosti u trećim zemljama.⁶⁸

4.4.2. Europski institut za sigurnosne studije

Ovaj institut osnovan je 2002. godine, a njegova uloga je analiziranje pitanja vanjske, sigurnosne i obrambene politike te savjetodavna uloga oko pitanja vanjske politike. Sjedište instituta je u Parizu.

Europski institut za sigurnosne studije trudi se promicati kulturu zajedničke sigurnosti u Europskoj uniji, sudjeluje u planiranju i razvoju zajedničke vanjske i sigurnosne politike i njezinih osnovnih točaka, sudjeluje u izradi nacrtu vanjske politike Europske unije te pridonosi konstruktivnoj raspravi koja se tiče sigurnosne strategije unutar i izvan Europe. Ipak, osnovna zadaća instituta je osiguranje i analiza foruma za raspravu, da bi se što bolje oblikovala politika Europske unije. Institut tu preuzima određenu ulogu posrednika i surađuje s europskim stručnjacima i donositeljima odluka na svim razinama. Na kraju, Europski institut za sigurnosne studije objavljuje publikacije i izvješća o aktualnim temama o kojima se raspravlja u okviru Europske unije.⁶⁹

⁶⁸ EU Monitor: Committee on Foreign Affairs (AFET), <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7ykayxb3dk> (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

⁶⁹ Europska unija: Agencija za zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, Institut Europske unije za sigurnosne studije (EUISS), https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-institute-security-studies-euiss_hr (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

4.4.3. Europska obrambena agencija

Europska obrambena agencija osnovana je 12. srpnja 2004. godine. Njezino sjedište nalazi se u Bruxellesu. Europska obrambena agencija ima nekoliko zadataka koje obavlja.

Ona utvrđuje obrambene sposobnosti i vojne kapacitete zemalja članica Europske unije, radi na zajedničkim projektima i koordinaciji između zemalja, putem nje se potiču istraživanja i ulaže se u razvoj novih obrambenih tehnologija te se planiraju i provode zajedničke istraživačke aktivnosti. Ulogu šefa Agencije, kako je već spomenuto, preuzeo je Visoki predstavnik Europske unije za vanjske i sigurnosne poslove. Agencija se sastoji od tri glavna dijela: Cooperation Planning and Support: dio zadužen za vježbe, planiranje, podršku u obrambenoj suradnji, Capability, Armament and Technology: priprema budućih projekata i provedba postojećih i European Synergies and Innovation: usklađivanje djelovanja, istraživanje i razvoj. Ova institucija pomaže suradnji i obrani europskih zemalja ukoliko dođe do neželjenih situacija, poput raznih sigurnosnih ugroza, a tu spadaju i teroristički napadi. Trenutačni broj članica je 27.⁷⁰

4.4.4. Satelitski centar Europske unije

Satelitski centar Europske unije osnovan je 2002. godine. Prvotno se nazivao Satelitski centar Zapadnoeuropske unije. Njegovo sjedište je u Španjolskoj, u Torrejon de Ardozu.

Uloga Satelitskog centra je podupiranje zajedničke vanjske i sigurnosne politike na način da pružaju usluge svoje infrastrukture u svemiru. Djeluje u suradnji s Europskom službom za vanjsko djelovanje, Europskom obrambenom agencijom, Europskom komisijom i Europskom svemirskom agencijom. Satelitski centar Europske unije pomaže drugim institucijama na način da dijeli razne snimke iz zraka i snimke sa satelita i podatke sa svoje infrastrukture u svemiru. Tako se omogućava rano upozoravanje i spremnost ukoliko dođe do kriza. Ona zapravo pruža informacije Europskoj uniji na temelju kojih Europska unija izrađuje planove za intervenciju ukoliko je to potrebno. Satelitski centar Europske unije pod nadzorom je Političkog i sigurnosnog odbora, a također ju, kao i Europsku obrambenu agenciju, usmjerava Visoki predstavnik za vanjske i sigurnosne poslove.⁷¹

⁷⁰ Ius-info: Europska obrambena agencija (2016.), <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/europska-obrambena-agencija-24997> (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

⁷¹ Europska unija: Agencija za zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, Satelitski centar Europske unije (SatCen), https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-satellite-centre-satcen_hr (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

4.4.5. Europska služba za vanjsko djelovanje

Europska služba za vanjsko djelovanje osnovana je 2011. godine. Sjedište joj je u Bruxellesu te predstavlja diplomatsku službu Europske unije.

Osnovna zadaća Europske službe za vanjsko djelovanje je upravljanje diplomatskim odnosima Europske unije sa državama izvan Europske unije te provođenje vanjske i sigurnosne politike Europske unije. Europska unija putem ove službe želi staviti dodatan značaj na svoju vanjsku i sigurnosnu politiku te ju učiniti djelotvornom i dosljednom. Europska služba za vanjsko djelovanje pomaže Visokom predstavniku Unije u provedbi vanjske i sigurnosne politike te također uspostavlja odnose s diplomacijama zemalja koji se nalaze u Uniji, izvan Unije, onima koji su u UN-u, ali i drugim zemljama. I ova služba nalazi se pod ingerencijom Visokog predstavnika Unije za vanjske i sigurnosne poslove. Ova služba trebala bi dati do znanja državama članicama kako je sigurnost zajamčena i kako je uspostavljen mir. Jednako tako, služba se bori i protiv klimatskih promjena i kršenja ljudskih prava. Ova služba ima mrežu veleposlanstava, odnosno delegacija po čitavom svijetu.⁷²

4.5. Reakcije Europske unije nakon terorističkih napada na europskom području

Teroristički napadi na SAD koji su se dogodili u rujnu 2001. godine prodrmlali su čitavi svijet i bilo je jasno kako niti jedna svjetska zemlja nije sto posto sigurna od terorizma. Reakcija Europske unije bila je promptna te se 3 dana nakon napada donijela Zajednička deklaracija svih bitnih područja i politika unutar Europske unije te je iste godine usvojen i Akcijski plan za borbu protiv terorizma. To je dokument koji je iduće 3 godine predstavljao temeljni akt u borbi s terorizmom. Države su se obvezale i na suradnju kod izručivanja terorista te je usvojen Sporazum o Europskom uhidbenom nalogu.

Nakon velikog terorističkog napada u Madridu, Europska unija bila je ponovno prisiljena reagirati jer je ovaj teroristički čin označavao veliki udar na čitavo europsko područje. Europska unija nakon tog napada donijela je 25. ožujka 2004. godine Deklaraciju o borbi protiv terorizma. Deklaracija se poziva na Povelju Ujedinjenih naroda kojom se traži međunarodna suradnja u borbi protiv terorizma. Revidiran je i Akcijski plan za borbu protiv terorizma. Nakon

⁷² Europska unija: Tijelo EU-a, Europska služba za vanjsko djelovanje (ESVD), https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-external-action-service-eas_hr (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

revidiranja, ciljevi su bili onemogućiti teroristima prilaz financijskim i ostalim resursima, podizanje učinkovitosti javnih tijela Europske unije pri otkrivanju terorista, pri sprječavanju da se teroristički napadi dogode te bolje procesuiranje terorista pred sudom. Ciljevi su i siguran međunarodni promet i učinkovit i djelotvoran sustav nadzora vanjskih granica te pomoć zemljama koje nemaju razvijene dovoljno jake kapacitete u borbi protiv terorizma. Imenovan je dužnosnik Europske unije koji je bio posebno zadužen za borbu protiv terorizma, no sve inicijative nakon napada u Madridu nisu dale nikakve značajnije rezultate u borbi protiv terorizma. Jedan od razloga zašto je tomu tako je u najvišoj mjeri neslaganje država članica te nemogućnost postizanja jedinstva.⁷³

Drugi primjer su reakcije nakon napada u Parizu 2015. godine, kada je u katastrofalnim koordiniranim napadima na francusku prijestolnicu poginulo 130 ljudi. Francuska je i prije ovih terorističkih napada znala kako je u toj zemlji visok rizik od terorizma, naročito od strane islamske populacije koja živi i djeluje u Parizu. Europska unija nakon napada odmah je pružila financijsku i druge oblike pomoći Francuskoj te su europski čelnici izjavili kako je napad na Francusku napad na čitavu jedinstvenu Europu. Međutim, najzanimljivija reakcija nakon napada došla je upravo od Francuske kao zemlje čiji se ministar obrane Jean-Yves Le Drian po prvi puta u povijesti želio pozvati na članak 42.7 sporazuma Europske unije te je zatražio pomoć od svih zemalja članica. Članak 42.7 slaže se s NATO člankom 5 koji govori kako ukoliko se desi napad na zemlju članicu Saveza, sve države obvezuju se kako će joj priskočiti u pomoć. Taj je korak bio zaista radikaln i na njega se nitko drugi do tada nije odlučio. Taj korak značio bi sukobe čitavih civilizacija, što je upravo i cilj Islamske države kao izvršitelja terorističkih napada⁷⁴. Nakon ovih napada u Europskom parlamentu vodile su se ozbiljne rasprave kako pojačati intenzitet u borbi protiv terorizma, bolju suradnju i evidenciju podataka. Donijeta je rezolucija koja je bila neobvezujuća, a najviše se odnosila na sprječavanje odlaska državljana Europske unije u Islamske zemlje na obuku kako bi se radikalizirali i izvršavali terorističke napade.

⁷³ Prodan, T.: Protuteroristička politika Europske unije, *Polemos* (2009.), 12(1),11-27

⁷⁴ Dw.com: Pretjerana reakcija Francuske (2015.), <https://www.dw.com/hr/pretjerana-reakcija-francuske/a-18859567> (pristupljeno 24. svibnja 2024.)

5. Empirijsko istraživanje o ulozi sigurnosnog aspekta u turizmu obzirom na terorističku ugrozu

Teroristička ugroza i dalje je prisutna u čitavom svijetu, pa tako i na području Europske unije. Zbog njegove karakteristike nepredvidljivosti, teško se boriti protiv terorizma. Razvijanjem učinkovitih sigurnosnih mjera pokušava se suzbiti pojava terorizma i smanjiti broj gubitaka ljudskih života zbog ovakvog oblika nezakonitog nasilja. Ovo empirijsko istraživanje razmatra stavove ispitanika o odrednicama straha od terorizma i bihevioralnih namjera kod odabira destinacije potencijalnih putnika. Postavljeno je šest hipoteza i želi se dokazati kako percipirani rizik, stavovi o sigurnosti, mjere sigurnosti, iskustvo s terorizmom i svijest o terorizmu utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika te da strah od terorizma kod potencijalnih putnika utječe na bihevioralnu namjeru kod donošenja odluke o posjeti destinacijama.

Ovo poglavlje sastoji se od četiri dijela. U prvom dijelu objašnjeni su ciljevi i metodologija istraživanja, nakon toga slijedi analiza rezultata istraživanja, zatim ograničenja i preporuke za buduća istraživanja te na kraju rasprava, gdje su izneseni glavni zaključci izvedeni na temelju rezultata istraživanja.

5.1. Ciljevi istraživanja

Empirijsko istraživanje ovog diplomskog rada napravljeno je u svrhu istraživanja odrednica straha od terorizma i bihevioralnih namjera kod odabira destinacije potencijalnih putnika. Cilj je razumjeti kako percipirani rizik, stavovi o sigurnosti, mjere sigurnosti, iskustvo s terorizmom i svijest o terorizmu utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika. Također je bitno razumjeti kako strah od terorizma utječe na namjeru donošenja odluke o posjeti određenim destinacijama. Slijedom navedenog, postavljeno je šest hipoteza koje će se potvrditi ili opovrgnuti dobivenim rezultatima provedenog istraživanja.

Da na strah od terorizma utječe percipirani rizik, u prijašnjem istraživanju dokazali su Malik, Schat, Raziq, Shahzad i Khan. Njihovo se istraživanje temelji na odnosima između percipiranog rizika, straha od terorizma i izbjegavanja određenih namjera ponašanja među skupinama s visokom i niskom izloženosti terorizmu. Istraživanje se provelo u dva pakistanska grada, Peshawaru i Islamabadu.⁷⁵ Iz navedenog proizlazi sljedeća hipoteza:

⁷⁵ Malik, O.F., Schat, A.C., Raziq, M.M., Shahzad, A. i Khan, M.: Relationships between perceived risk of terrorism, fear, and avoidance behaviors among Pakistani university students: A multigroup study, *Personality and Individual Differences* (2018.), 124, 39-44

H1: Percipirani rizik pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

Drugi konstrukt potreban za ovo istraživanje bili su stavovi o sigurnosti koji su se temeljili na istraživanju koje su proveli Sonmez i Graefe. Njihovo se istraživanje temeljilo na odnosu između određenih čimbenika i nekoliko ključnih faza u procesu donošenja odluka u turizmu. Stavovi o sigurnosti, prema njihovom istraživanju, odnosno stupanj brige o sigurnosti u određenim destinacijama izravno su povezani s razinom percepcije rizika i straha od terorizma i sa donošenjem odluke u turizmu.⁷⁶ Sukladno navedenom, postavljena je hipoteza:

H2: Stavovi o sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

Treći konstrukt mjere sigurnosti odnosi se na mjere poput povećanja upotrebe pasa tragača na granicama, korištenje skenera, poboljšanje sigurnosne provjere na granicama te uvođenje većeg broja zaštitara na granicama. Navedeni konstrukt temelji se na istraživanju Saada, Ababneha i Alazaizeha koji su ispitali odnos između svijesti i osjećaja ugone u odnosu na sigurnosne mjere i procedure na aerodromima Jordanskih međunarodnih putnika.⁷⁷ Prema rezultatima njihovog istraživanja, postavljena je hipoteza:

H3: Mjere sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

Sljedeći konstrukt je iskustvo s terorizmom koje se odnosi na to da je osoba bila izložena određenom obliku terorističkog napada, izravno ili neizravno. Hipotezu da je izloženost terorističkim napadima pozitivno povezana sa simptomima emocionalnog stresa pojedinca potvrdili su Cohen-Louck i Levy.⁷⁸ Stoga je postavljena sljedeća hipoteza:

H4: Iskustvo s terorizmom pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

Peti konstrukt, svijest o terorizmu temelji se na istraživanju koje su proveli Godefroidt i Langer gdje potvrđuju svoju hipotezu da je čitanje vijesti pozitivno povezano sa strahom od terorizma i stoga djelomično neizravno i negativno povezano sa društvenim povjerenjem.

⁷⁶ Sönmez, S.F. i Graefe, A.R.: Influence of terrorism risk on foreign decisions, *Annals of tourism research* (1998.), 25(1), 112-144

⁷⁷ Al-Saad, S., Ababneh, A. i Alazaizeh, M.: The influence of airport security procedures on the intention to re-travel, *European Journal of Tourism Research* (2019.), 23, 127-141

⁷⁸ Cohen-Louck i Levy, I.: Risk perception of a chronic threat of terrorism: Differences based on coping types, gender and exposure, *International Journal of Psychology* (2020.), 55(1), 115-122

Autori također potvrđuju kako su televizijske vijesti snažnije povezane sa strahom od terorizma u odnosu na tiskane medije.⁷⁹ Sukladno navedenom, postavljena je sljedeća hipoteza:

H5: Svijest o terorizmu pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.

Autori poput Shaikha, Darsa, Memona i Kazija u svom su istraživanju potvrdili hipotezu kako je terorizam odnosno strah od terorizma prepreka za turiste prilikom donošenja odluke o putovanju.⁸⁰ Stoga slijedi sljedeća hipoteza:

H6: Strah od terorizma pozitivno i statistički značajno utječe na odabir destinacije kod potencijalnih putnika.

5.2. Metodologija istraživanja

U ovom istraživanju korištena je metoda ispitivanja pomoću instrumenta za ispitivanje, odnosno anketnog upitnika izrađenog putem Google formsa. Tako je omogućeno brzo i jednostavno prikupljanje podataka. Za ispitivanje je korišten prigodni uzorak. Prigodni uzorak temelji se na odabiru ispitanika na osnovu dostupnosti, odnosno pogodnosti. Tako se nastoje utvrditi različita gledišta od strane pojedinaca, obitelji, prijatelja i poznanika koji sudjeluju u anketi o ulozi sigurnosnog aspekta u turizmu Europske unije obzirom na terorističku ugrozu. Anketni upitnik sastavljen je od dva dihotomna pitanja i šest pitanja s jednim odgovorom. Anketni upitnik sastoji se od tri dijela i ukupno 15 pitanja. Na početku ankete, postavljena su pitanja o upoznatosti s tematikom sigurnosnog aspekta u turizmu s obzirom na terorističku ugrozu na području Europske unije, o stavovima vezanim uz razvijenost sigurnosti na području Europske unije u odnosu na terorističku ugrozu te je postavljeno pitanje ispitanicima koliko često putuju u države Europske unije. U drugom dijelu ankete, ispitanici su pomoću Likertove skale od jedan do pet odgovarali na pitanja. U Likertovoj skali jedan predstavlja „u potpunosti se ne slažem“, a pet predstavlja „u potpunosti se slažem“. U ovom dijelu ankete pitanja su se odnosila na stavove ispitanika o percipiranom riziku, sigurnosti, mjerama sigurnosti, iskustvu s terorizmom, svijesti o terorizmu, strahu od terorizma i odabiru destinacije. Treći dio anketnog upitnika odnosi se na socio-demografske podatke ispitanika, gdje su odgovarali na pitanja o spolu, dobi, stupnju obrazovanja, radnom statusu i prosječnom osobnom mjesečnom prihodu.

⁷⁹ Godefroidt, A. i Langer, A.: How fear drives us apart: Explaining the relationship between terrorism and social trust, *Terrorism and Political Violence* (2020.), 32(7), 1482-1505

⁸⁰ Shaikh, A.S., Dars, A., Memon, K. i Kazi, A.G.: A study of factors affecting travel decision making of tourists, *Journal of Economic Info* (2020.), 7(1), 1-10

Anketni upitnik bio je dostupan za ispunjavanje od 08. travnja 2024. godine do 27. svibnja 2024. godine. Ukupno je prikupljeno 152 odgovora od ispitanika.

5.3. Rezultati istraživanja i interpretacija

Ovaj dio diplomskog rada sastoji od analize podataka i interpretacije rezultata provede ankete. U početnom dijelu obrađeni su socio-demografski podaci ispitanika koji su prikazani u tablici.

Tablica 6. - Socio-demografski podaci ispitanika

Opis uzorka	Broj ispitanika	Postotni udio
Spol		
Muški	71	47%
Ženski	81	53%
Životna dob		
< 20	8	5%
21 - 30	86	57%
31 - 40	14	9%
41- 50	16	11%
51-60	13	9%
>60	15	10%
Stupanj obrazovanja		
Osnovna škola	3	2%
Srednja škola	61	40%
Viša škola	3	2%
Preddiplomski studij	51	34%
Diplomski studij	31	20%
Poslijediplomski studij	3	2%
Radni status		
Zaposlen/a	63	41%
Nezaposlen/a	2	1%
Učenik/ca	4	3%
Student/ica	68	45%
Umirovljenik/ca	15	10%
Prosječni osobni mjesečni prihod		
do 500,00 eura	50	33%
501,00 - 999,00 eura	41	27%
1000,00 - 1499,00 eura	47	31%
1500,00 - 1999,00 eura	11	7%
više od 2000 eura	11	7%

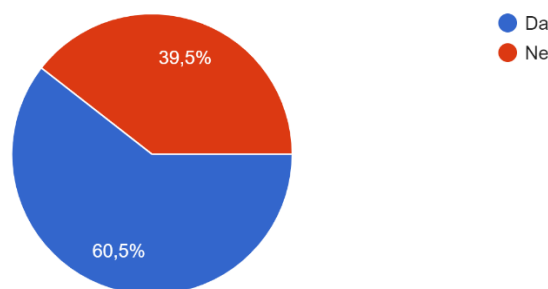
Izvor: Rezultati istraživanja

Ovo anketno istraživanje provedeno je na ukupno 152 ispitanika. Bilo je 47% pripadnika muškog spola i 53% pripadnica ženskog spola. Najviše ispitanika nalazi se u dobnoj skupini između 21-30 (57%). Slijedi dobna skupina između 41-50 (11%) i dobna skupina sa više od 60 godina (10%). Najmanje ispitanika bilo je u dobnim skupinama između 31-40 (9%), između 51-60 (9%) te onih ispitanika koji su imali manje od 20 godina (5%). Podaci o stupnju obrazovanja govore kako najviše ispitanika ima završenu srednju školu (40%), zatim preddiplomski studij (34%) i diplomski studij (20%). Najmanje ispitanika ima završenu osnovnu školu (2%), jednako kao i višu školu i poslijediplomski studij (2%). Što se tiče radnog statusa, najveći broj ispitanika bili su studenti (45%). Zatim slijede zaposleni (41%) i umirovljenici (10%). Najmanje je bilo učenika (3%) te nezaposlenih (1%). Posljednje pitanje u okviru socio-demografskih podataka odnosilo se na prosječni osobni mjesečni prihod. Najviše ispitanika nalazilo se u skupini do 500 eura (33%), zatim između 1000,00 i 1499,00 eura (31%). Nakon njih slijede ispitanici u skupini između 501,00 i 999,00 eura (27%). Najmanje ispitanika nalazilo se u skupinama između 1500,00 i 1999,00 eura i onih sa više od 2000 eura (7%).

Iz ovoga se može zaključiti kako su ispitanici ove ankete većinski bile osobe ženskog spola u dobi između 21-30 godina, sa završenom srednjom školom, koje su studentice i imaju prosječni osobni mjesečni prihod do 500 eura.

Iduća pitanja služila su kao uvodni dio ankete da se dobiju podaci o upoznatosti ispitanika s tematikom sigurnosnog aspekta u turizmu obzirom na terorističku ugrozu te njihovo mišljenje o razvijenosti sigurnosti na području Europske unije u odnosu na terorističku ugrozu. Željelo se ispitati i koliko često ispitanici putuju u države Europske unije.

Grafikon 2. - Upoznatost s tematikom sigurnosnog aspekta u turizmu obzirom na terorističku ugrozu na području Europske unije

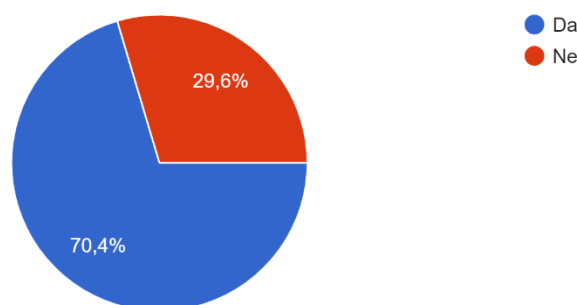

Izvor: Rezultati istraživanja

Grafikon 2 prikazuje koliko su ispitanici upoznati s tematikom sigurnosnog aspekta na području Europske unije, a u svezi terorističke ugroze. Vidljivo je kako je većina njih upoznata s ovom tematikom (60,5%), dok njih 39,5% još uvijek nije upoznato s ovom tematikom.

Sljedeći Grafikon 3 odnosi se na mišljenje ispitanika o razvijenosti sigurnosti na području Europske unije s obzirom na terorističku ugrozu.

Grafikon 3. - Mišljenje ispitanika o razvijenosti sigurnosti na području Europske unije u odnosu na terorističke ugroze

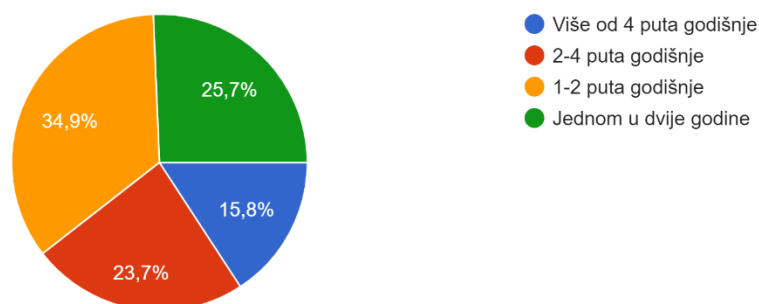

Izvor: Rezultati istraživanja

Ovaj grafikon prikazuje kako čak 70,4% ispitanika misli kako je sigurnost na području Europske unije dovoljno dobro razvijena s obzirom na terorističku ugrozu, dok njih 29,6% smatra kako sigurnost nije dovoljno dobro razvijena.

Idući Grafikon 4 u nastavku prikazuje koliko često ispitanici putuju u države Europske unije.

Grafikon 4. - Učestalost putovanja u države Europske unije

Izvor: Rezultati istraživanja

Grafikon prikazuje kako najviše ispitanika putuje u države Europske unije 1-2 puta godišnje (34,9%), zatim jednom u dvije godine putuje njih 25,7%. Nakon toga slijede ispitanici koji u

države Europske unije putuju 2-4 puta godišnje (23,7%), a najmanje ispitanika putuje u države Europske unije više od 4 puta godišnje (15,8%).

Nakon uvodnih pitanja, u nastavku su prikazani stavovi ispitanika o percipiranom riziku, stavovima o sigurnosti, mjerama sigurnosti, iskustvu s terorizmom, svijesti o terorizmu, strahu od terorizma i odabiru destinacije, a s obzirom na terorističku ugrozu. Korištena je Likertova skala i ispitanicima je bilo omogućeno da odgovore na pitanja sa vrijednostima od 1 do 5. Kako bi se testirale postavljene hipoteze, koristile su se metode korelacijske analize te višestruke i jednostavne regresijske analize.

U nastavku je prikazana Tablica 7, u kojoj su prikazani stavovi ispitanika o percipiranom riziku uloge sigurnosnog aspekta u turizmu Europske unije obzirom na terorističku ugrozu.

Tablica 7. - Percipirani rizik

KONSTRUKT: PERCIPIRANI RIZIK	AS	SD
Osjećam se nesigurno putovati trenutno.	2,46	1,25
Mislim da je rizično putovati trenutno.	2,52	1,27
Mislim da bi se zbog terorizma određene destinacije trebale izbjegavati.	3,59	1,27
Ukupna prosječna vrijednost	2,86	1,28

Izvor: Rezultati istraživanja

Rezultati iz Tablice 7 pokazuju kako se većina ispitanika ne slaže kako je trenutno nesigurno putovati (AS = 2,46; SD = 1,25). Ispitanici se niti slažu niti ne slažu kako je trenutno rizično putovati (AS = 2,52; SD = 1,27). Ispitanici se slažu oko toga da li misle da bi se zbog terorizma određene destinacije trebale izbjegavati (AS = 3,59; SD = 1,27). Ukupna prosječna ocjena za konstrukt percipirani rizik iznosi 2,86.

Iduća Tablica 8 prikazuje rezultate o stavovima o sigurnosti kod ispitanika.

Tablica 8. - Stavovi o sigurnosti

KONSTRUKT: STAVOVI O SIGURNOSTI	AS	SD
Mislim da je sigurnost ozbiljna stavka pri odabiru destinacije za putovanje.	4,37	0,84
Mislim da dodatne sigurnosne mjere u destinaciji čine putovanje sigurnijim.	4,27	0,89
Mislim da sigurnosne mjere nisu dovoljno veliki prioritet u turizmu.	3,53	1,21

Mislim da se ne provodi dovoljno obuka za bijeg i evakuaciju u slučaju terorističkog napada u turizmu.	3,76	1,12
Ukupna prosječna vrijednost	3,98	0,76

Izvor: Rezultati istraživanja

Iz ove tablice vidljivo je kako se ispitanici slažu sa tvrdnjama kako je sigurnost ozbiljna stavka pri odabiru destinacije za putovanje (AS = 4,37; SD = 0,84) i da dodatne sigurnosne mjere u destinaciji čine putovanje sigurnijim (AS = 4,27; SD = 0,89). Ispitanici se također slažu kod tvrdnji da sigurnosne mjere nisu dovoljno veliki prioritet u turizmu (AS = 3,53; SD = 1,21) i da se ne provodi dovoljno obuka za bijeg i evakuaciju u slučaju terorističkog napada u terorizmu (AS = 3,76; SD = 1,12). Ukupna prosječna ovog konstrukta iznosi 3,98.

Iduća Tablica 9 prikazuje rezultate o stavovima ispitanika vezanima uz mjere sigurnosti.

Tablica 9. - Mjere sigurnosti

KONSTRUKT: MJERE SIGURNOSTI	AS	SD
Mislim da bi se trebala povećati upotreba pasa tragača na granicama.	3,55	1,13
Mislim da bi se trebalo intenzivirati ručno pretraživanje putnika na granicama.	3,41	1,18
Mislim da bi se trebalo intenzivirati korištenje skenera cijelog tijela na granicama.	3,54	1,20
Mislim da bi se trebala poboljšati sigurnosna provjera zaposlenika u turizmu.	3,59	1,05
Mislim da bi se trebao uvesti veći broj zaštitara u prijevoznim sredstvima/ shopping centrima/ ostalim javnim prostorima u turizmu.	3,73	1,14
Ukupna prosječna vrijednost	3,56	0,92

Izvor: Rezultati istraživanja

Iz rezultata ove tablice vidljivo je kako se ispitanici slažu s tvrdnjom da bi se trebala povećati upotreba pasa tragača na granicama (AS = 3,55; SD = 1,13) i da bi se trebalo intenzivirati korištenje skenera cijelog tijela na granicama (AS = 3,54; SD = 1,20). Slažu se i da bi se trebala poboljšati sigurnosna provjera zaposlenika u turizmu (AS = 3,59; SD = 1,05) i da bi se trebao uvesti veći broj zaštitara u prijevoznim sredstvima, shopping centrima i javnim prostorima u turizmu (AS = 3,73; SD = 1,14). Neodlučni su oko tvrdnje da bi se trebalo intenzivirati ručno pretraživanje putnika na granicama (AS = 3,41; SD = 1,18). Ukupna prosječna ocjena ovog konstrukta iznosi 3,56.

Slijedi Tablica 10 gdje su prikazani rezultati o iskustvu ispitanika s terorizmom.

Tablica 10. - Iskustvo s terorizmom

KONSTRUKT: ISKUSTVO S TERORIZMOM	AS	SD
Bio sam prisutan/na tijekom nekog terorističkog napada stoga imam strah od terorizma	1,19	0,70
Poznajem nekoga tko je bio na mjestu tijekom terorističkog napada stoga imam strah od terorizma	1,31	0,86
Bio sam na pogođenom mjestu nakon terorističkog napada stoga imam strah od terorizma.	1,5	1,18
Ukupna prosječna vrijednost	1,33	0,75

Izvor: Rezultati istraživanja

Rezultati ove tablice prikazuju kako se ispitanici u potpunosti ne slažu da su bili prisutni tijekom nekog terorističkog napada te da stoga imaju strah od terorizma (AS = 1,19; SD = 0,70) i sa tvrdnjom kako poznaju nekoga tko je bio na mjestu tijekom terorističkog napada AS = 1,31; SD = 0,86). Ispitanici se ne slažu s tvrdnjom da su bili na pogođenom mjestu nakon terorističkog napada te da stoga imaju strah od terorizma (AS = 1,5; SD = 1,18). Vidljivo je kako je prosječna ocjena ovog konstrukta mala (1,33) te da ispitanici većinom nisu bili prisutni tijekom terorističkog napada i da većinom ne poznaju nekoga tko je bio na mjestu tijekom terorističkog napada.

Slijedi Tablica 11 koja istražuje svijest ispitanika o terorizmu.

Tablica 11. - Svijest o terorizmu

KONSTRUKT: SVIJEST O TERORIZMU	AS	SD
Zanimaju me izvještaji o terorističkim napadima u medijima.	3,51	1,26
Kada imam mogućnosti, gledam/čitam/slušam izvještaje o terorističkim napadima u medijima.	3,12	1,23
Ne propuštam izvještaje o terorističkim napadima u medijima.	2,67	1,26
Ukupna prosječna vrijednost	3,09	1,11

Izvor: Rezultati istraživanja

Iz ove tablice vidljivo je kako se ispitanici slažu s tvrdnjom da ih zanimaju izvještaji o terorističkim napadima u medijima (AS = 3,51; SD = 1,26). Neopredijeljeni su oko tvrdnji da gledaju/čitaju/slušaju o izvještajima o terorističkim napadima u medijima (AS = 3,12; SD =

1,23) i da ne propuštaju izvještaje o terorističkim napadima u medijima (AS = 2,67; SD = 1,26). Kod ovog konstrukta vidljivo je da su ispitanici bili prilično neodlučni (AS = 3,09; SD = 1,11).

Iduća Tablica 12 prikazuje stavove ispitanika o strahu od terorizma.

Tablica 12. - Strah od terorizma

KONSTRUKT: STRAH OD TERORIZMA	AS	SD
Brinem se o odlasku na prepuna javna mjesta poput shopping centara/ aerodroma/ trgova.	2,69	1,34
Osjećam tjeskobu ukoliko moram koristiti javni prijevoz.	2,68	1,39
Ne osjećam se sigurno dok putujem zrakoplovom i drugim javnim prijevoznim sredstvima.	2,60	1,38
Bojim se terorističkih napada u svojoj blizini.	3,01	1,49
Bojim se terorističkih napada na području EU.	3,33	1,29
Ukupna prosječna vrijednost	2,86	1,17

Izvor: Rezultati istraživanja

Ukupna prosječna ocjena kod ovog konstrukta iznosi 2,86. To ukazuje na neopredijeljenost ispitanika kod ove tvrdnje. Ispitanici su neopredijeljeni kod tvrdnji da se brinu o odlasku na prepuna javna mjesta (AS = 2,69; SD = 1,34), da osjećaju tjeskobu ukoliko moraju koristiti javni prijevoz (AS = 2,68; SD = 1,39) i da se ne osjećaju sigurno dok putuju zrakoplovom i drugim javnim prijevoznim sredstvima (AS = 2,60; SD = 1,38). Niti se slažu, niti se ne slažu s tvrdnjama da se boje terorističkih napada u svojoj blizini (AS = 3,01; SD = 1,49) i da se boje terorističkih napada na području Europske unije (AS = 3,33; SD = 1,29).

Stavovi ispitanika o odabiru destinacije sadržani su u Tablici 13.

Tablica 13. - Odabir destinacije

KONSTRUKT: ODABIR DESTINACIJE	AS	SD
Tijekom odabira destinacije pokušavam izbjeći destinacije u kojima postoji rizik od terorizma.	3,91	1,19
Mislim da je rizik od terorizma poticaj ili prednost putovanja, stoga ne isključujem određene destinacije zbog visoke razine rizika.	2,30	1,27
Rizik od terorizma nije relevantan faktor za moj odabir destinacije.	2,25	1,25
Oklijevam posjetiti destinaciju koja je podložna terorističkim aktivnostima u budućnosti.	3,81	1,16

Ukupna prosječna vrijednost	3,07	0,64
------------------------------------	------	------

Izvor: Rezultati istraživanja

Iz ove tablice je vidljivo kako su ispitanici također neodlučni oko navedenih tvrdnji (AS = 3,07; SD = 0,64). Ispitanici se slažu s tvrdnjama kako tijekom odabira destinacije pokušavaju izbjeći one u kojima postoji rizik od terorizma (AS = 3,91; SD = 1,19) i kako oklijevaju posjetiti destinaciju koja je podložna terorističkim aktivnostima u budućnosti (AS = 3,81; SD = 1,16). Ispitanici se ne slažu s tvrdnjama da je rizik od terorizma prednost ili poticaj putovanja te da stoga ne isključuju destinacije zbog visoke razine rizika (AS = 2,30; SD = 1,27) i da rizik od terorizma nije relevantan faktor za njihov odabir destinacije (AS = 2,25; SD = 1,25).

Iduće je u Tablici 14 prikazana korelacijska analiza.

Tablica 14. - Korelacijska analiza

	PERCIPIRANI RIZIK	STAVOVI O SIGURNOSTI	MJERE SIGURNOSTI	ISKUSTVO S TERORIZMOM	SVIJEST O TERORIZMU	STRAH OD TERORIZMA	ODABIR DESTINACIJE
PERCIPIRANI RIZIK	1						
STAVOVI O SIGURNOSTI	0.484677	1					
MJERE SIGURNOSTI	0.32976	0.57692	1				
ISKUSTVO S TERORIZMOM	-0.04449	-0.21615	-0.09083	1			
SVIJEST O TERORIZMU	0.423468	0.327216	0.311376	-0.00266	1		
STRAH OD TERORIZMA	0.681753	0.367096	0.343603	0.001013	0.492739	1	
ODABIR DESTINACIJE	0.079089	0.152696	0.285997	0.049675	0.136984	0.217036	1

Izvor: Rezultati istraživanja

Korelacijskom analizom utvrđena je snažna i statistički značajna pozitivna povezanost „Percipirani rizik“ i „Strah od terorizma“ ($r=0,681753, p<0,05$). Nadalje, utvrđena je umjerena i statistički značajna pozitivna povezanosti između „Stavovi o sigurnosti“ i „Strah od terorizma“ ($r=0,367096, <0,05$). Također, utvrđena je umjerena i statistički značajna pozitivna povezanost između „Mjere sigurnosti“ i „Strah od terorizma“ ($r=0,343603, p<0,05$). Utvrđena je slaba i pozitivna povezanost između „Iskustvo s terorizmom“ i „Strah od terorizma“ ($r=0,001013, p<0,05$). Utvrđena je umjerena i statistički značajna pozitivna povezanost između „Svijest o terorizmu“ i „Strah od terorizma“ ($r=0,492739, p<0,05$). Na kraju, utvrđena je slaba i statistički značajna pozitivna povezanost između „Strah od terorizma“ i „Odabir destinacije“ ($r=0,217036, p<0,05$).

Postavljene hipoteze testirale su se pomoću jednostavne i višestruke regresijske analize. Tablica 15 prikazuje rezultate višestruke regresijske analize za hipoteze od H1 do H5.

Tablica 15. - Višestruka regresijska analiza

POKAZATELJI			
Koeficijent multiple korelacije R		0,724189	
Koeficijent determinacije R ²		0,52445	
Prilagođeni R ²		0,508164	
F- omjer		32,20256	
Značajnost		0	
Nezavisne varijable	β	t	Sig.
Konstanta	0,64877	0,312	0,755
Percipirani rizik	0,980044	8,25	0
Stavovi o sigurnosti	-0,08096	-0,545	0,586
Mjere sigurnosti	0,140074	1,566	0,119
Iskustvo s terorizmom	0,072411	0,475	0,636
Svijest o terorizmu	0,40488	3,583	0

Izvor: Rezultati istraživanja

Kako bi se utvrdilo može li se na temelju Percipiranog rizika, Stavova o sigurnosti, Mjera sigurnosti, Iskustva s terorizmom i Svijesti o terorizmu predvidjeti Strah od terorizma kod potencijalnih putnika provedena je višestruka regresijska analiza. U promatranom regresijskom modelu utvrđeno je da kombinacija nezavisnih varijabli statistički značajno predviđa zavisnu varijablu ($F=32,20256, p<0,05$). Pri tome, Percipirani rizik ($\beta=0,980044, p<0,05$), Stavovi o sigurnosti ($\beta=-0,08096, p>0,05$), Mjere sigurnosti ($\beta=0,140074, p>0,05$), Iskustvo s terorizmom ($\beta=0,072411, p>0,05$), Svijest o terorizmu ($\beta=0,40488, p<0,05$) objašnjavaju 52,45% varijacija u strahu od terorizma.

Na temelju analiziranih podataka, moguće je zaključiti da su hipoteze: H1 „Percipirani rizik pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.“, H5 „Svijest o terorizmu pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.“ potvrđene. Opovrgnute su sljedeće hipoteze: H2 „Stavovi o sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.“, H3 „Mjere sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.“ i H4 „Iskustvo s terorizmom pozitivno i statistički značajno utječe na strah od terorizma kod potencijalnih putnika.“

Nadalje, slijedi testiranje posljednje hipoteze, H6 pomoću jednostavne regresijske analize. Rezultati su prikazani u Tablici 16 u nastavku.

Tablica 16. - Jednostavna regresijska analiza

POKAZATELJI		
Koeficijent multiple korelacije R	0,217036	
Koeficijent determinacije R ²	0,047105	
Prilagođeni R ²	0,040752	
F- omjer	7,414966	
Značajnost	0,007	

Nezavisne varijable	β	t	Sig.
Konstanta	10,90747	20,20316	0
Strah od terorizma	0,095158	2,723044	0,007

Izvor: Rezultati istraživanja

Kako bi se utvrdilo može li se na temelju Straha od terorizma predvidjeti Odabir destinacije provedena je jednostavna regresija. U promatranom regresijskom modelu utvrđeno je da nezavisna varijabla Strah od terorizma statistički značajno predviđa zavisnu varijablu Odabir destinacije ($F=7,414966, p<0,05$). Pri tome je strah od terorizma ($\beta=0,095158, p<0,05$). Koeficijent determinacije ukazuje da 4,71% varijacija u zavisnoj varijabli Odabir destinacije je rezultat nezavisne varijable Strah od terorizma. H6: Strah od terorizma pozitivno i statistički značajno utječe na odabir destinacije kod potencijalnih putnika – potvrđena.

5.4. Ograničenja istraživanja, preporuke za daljnja istraživanja i zaključci

Ovo istraživanje sadrži nekoliko ograničenja. Ograničenja mogu poslužiti istraživačima kako bi buduća istraživanja bila bolja i naprednija.

Prvo ograničenje istraživanja je veličina uzorka. Istraživanje je provedeno na 152 ispitanika koji su s područja čitave Republike Hrvatske. Mali uzorak može dovesti do toga da su podaci često nereprezentativni te se ne mogu generalizirati izvan okvira provedenog uzorka. Također, rezultati iz malog uzorka često se ne mogu primijeniti na čitavu populaciju ili na neke druge, veće skupine, budući da su takve skupine raznolike po pitanju demografskih, psihografskih, geografskih i drugih karakteristika. Kod ovog ograničenja preporuka je da se poveća broj ispitanika na kojemu se provodi istraživanje. Tako bi se dobili reprezentativniji podaci koji bi obuhvaćali neke dodatne karakteristike ispitanika i povećala bi se kvaliteta uzorka.

Drugo ograničenje koje se tiče ovog istraživanja je dob uzorka i populacije na kojoj se provelo istraživanje. Većina njih su mlade osobe u dobi od 21-30 godina (56,6%), od kojih su velika većina studenti (44,7%). S obzirom da su većinom studenti sudjelovali u istraživanju, neki od problema mogu biti različiti stavovi s obzirom na dobne skupine, gdje je mlada populacija razvila povezanost uz tehnologiju, vole putovati i istraživati te je to povezano s ovim istraživanjem. Također, uzorak može biti nereprezentativan zbog specifične homogenosti grupe studenata te je ograničena generalizacija jer se rezultati istraživanja ne mogu lako preslikati na opću populaciju. Preporuka kod ovog ograničenja je uključiti u istraživanje i ostalu populaciju različitih dobnih skupina kako bi se dobio reprezentativniji uzorak.

Postoji i vremensko ograničenje kod provedenog istraživanja jer se ono provelo u 50 dana. To može rezultirati manjim uzorkom i nereprezentativnošću uzorka. Preporuka kod ovog

ograničenja je povećanje vremena u kojem bi upitnik bio dostupan za ispunjavanje. Preporuka je da to vrijeme bude minimalno šest mjeseci.

Posljednje ograničenje je slab interes kod ispunjavanja ankete i prikupljanje podataka putem online upitnika. Ispitanici često imaju slab interes kod ispunjavanja ovakvih anketa putem online upitnika i teško je prikupiti potrebne podatke. Često su nezainteresirani i tu može doći do davanja pogrešnih odgovora ili pristranosti kod ispunjavanja ankete. Također ispitanici putem Likertove ljestvice teško procjenjuju svoje stavove. Preporuka je da se istraživanje provede osobnim ispitivanjem jer bi se tako omogućila izravna interakcija s ispitanicima, pomogli bi im se kod davanja odgovora na postavljena pitanja i pružile bi im se dodatne informacije o samom području istraživanja.

U ovom istraživanju je provedena anketa, a cilj joj je bio ispitati ulogu sigurnosnog aspekta u turizmu Europske unije obzirom na terorističku ugrozu. Istraživanjem je utvrđeno kako su ispitanici upoznati s tematikom sigurnosnog aspekta u turizmu s obzirom na terorističku ugrozu na području Europske unije i da misle da je sigurnost u Europskoj uniji dovoljno razvijena u odnosu na terorističku ugrozu. Ispitanici misle kako je sigurnost ozbiljna stavka pri odabiru destinacije, pokušavaju izbjeći destinacije u kojima postoji rizik od terorizma i većina njih nije bila prisutna tijekom terorističkih napada. Istraživanje je pokazalo i kako ispitanici smatraju da bi bilo poželjno da se poboljšaju mjere sigurnosti u turizmu, poput upotrebe pasa tragača na granicama ili većeg broja zaštitara u prostorima vezanim uz turizam, iako je hipoteza mjere sigurnosti opovrgnuta. Ispitanici su se složili i kako ih zanimaju izvještaji u terorističkim napadima u medijima, iako druge tvrdnje nisu toliko zastupljene te je hipoteza svijest o terorizmu potvrđena. Utvrđeno je i kako percipirani rizik utječe na strah od terorizma. Ispitanici su se složili kako se neke destinacije trebaju izbjegavati zbog straha od terorizma. Konačno, utvrđeno je kako strah od terorizma utječe na odabir destinacije, što dovodi do zaključka kako terorizam igra važnu ulogu kod odabira destinacija te da oni moraju izdvojiti više pažnje i ulaganja u sigurnosne mjere kako bi osigurale da turisti nesmetano posjećuju njihove destinacije.

Zaključak

U posljednje vrijeme, s obzirom na globalizaciju koja je sve češće izražena u modernim društvima, dolazi i do migracija stanovništva s jednog kraja svijeta na drugi. Istovremeno, kao posljedica toga, ali i brojnih drugih faktora teroristička ugroza postaje sve važnija stavka u suvremenim društvima koje se suočava s brojnim prijetnjama i izazovima. Terorizam na području Europske unije u velikoj mjeri utječe na turizam zemalja u kojima se on događa i dolazi do pada turističke potražnje. Također, ukoliko se događaju intenzivni teroristički napadi u nekoj destinaciji, to ozbiljno šteti imidžu i reputaciji te destinacije jer je sigurno turističko okruženje jedna od vitalnih stavki u modernom turizmu. Stoga, ključno je osigurati suradnju među državama članicama Europske unije te razviti učinkovite sigurnosne mjere. Sigurnosne mjere mogu pomoći u prevenciji terorizma te borbi protiv ovog nasilnog oblika djelovanja i osigurati sigurnu i zaštićenu okolinu za razvitak turizma. Na temelju rezultata istraživanja može se zaključiti da percipirani rizik pozitivno utječe na strah od terorizma, čime je potvrđena hipoteza H1. Sljedeća hipoteza kako stavovi o sigurnosti pozitivno i statistički značajno utječu na strah od terorizma je opovrgnuta, kao i druge dvije hipoteze u kojima mjere sigurnosti i iskustvo s terorizmom pozitivno utječu na strah od terorizma. Hipoteza H5 u kojoj svijest o terorizmu pozitivno utječe na strah od terorizma potvrđena je. Zaključno, potvrđeno je kako strah od terorizma pozitivno i statistički značajno utječe na odabir destinacije potencijalnih putnika.

Empirijsko istraživanje provedeno u ovom diplomskom radu bilo je usmjereno prema odrednicama straha od terorizma i odabira destinacije prilikom putovanja. U istraživanju je korištena metoda online anketnog upitnika na prigodnom uzorku. Ispitanici su većinom upoznati s tematikom terorističke ugroze na području Europske unije i smatraju kako je sigurnost na području Europske unije dovoljno razvijena u odnosu na terorističke ugroze. Također, većina ispitanika putuje 1-2 puta godišnje. Najviše ispitanika bilo je ženskog spola u dobi od 21 do 30 godina sa završenom srednjom školom, najviše njih prema radnom statusu su studenti, s prosječnim osobnim mjesečnim prihodom do 500 eura.

Cilj istraživanja bio je ispitati odrednice straha od terorizma i bihevioralnih namjera kod odabira destinacije potencijalnih putnika.

Ograničenja vezana uz provedeno empirijsko istraživanje odnose se na veličinu uzorka, budući da je istraživanje provedeno na 152 ispitanika koji su s područja Republike Hrvatske, što može dovesti do toga da su podaci nereprezentativni. Sljedeće ograničenje odnosi se na dob uzorka i populaciju na kojoj se provelo istraživanje, budući da su sudjelovale većinom mlade

osobe i studenti. Posljednje ograničenje odnosi se na slab interes kod ispunjavanja ankete i prikupljanje podataka putem online ankete gdje je Likertovom ljestvicom teško procijeniti stavove ispitanika. Ovo istraživanje može biti korisno u daljnjem istraživanju tematike terorističke ugroze i uloge sigurnosnih aspekata na području Europske unije, budući da je ova tema sve zastupljenija u modernim društvima.

Bibliografija

Agarwal, S., Page, S. J., Mawby, R.: Tourist security, terrorism risk management and tourist safety. *Annals of Tourism Research* 89 (2021), 103207

Al-Saad, S., Ababneh, A. i Alazaizeh, M.: The influence of airport security procedures on the intention to re-travel, *European Journal of Tourism Research* (2019.), 23, 127-141

Altaras Penda, I., *Temeljne vrijednosti Europske Unije – od utopije do stvarnosti*, vol. 42.(2005.):157-172

Bilandžić, M.: Terorizam i restrukturiranje društvene moći, *Polemos*; Zagreb (2013.), vol 16., Iss. 32: 31-49, <https://hrcak.srce.hr/118731>, (pristupljeno 05. svibnja 2024.)

Buvač, M.M.: Osnivački ugovor Evropske unije-ugovor iz Lisabona, *Časopis za društvena/politička pitanja*

Carles, M., Levraut, J., Gonzalez, J.F., Valli, F., Bornard, L. i 16 ostalih autora: Mass casualty events and health organisation: terrorist attack in Nice, *Lancet* (2016.) Nov 12;388(10058):2349-2350

Chad, S., Boyle, C. i Knoll, C.: Hunt is on for Brussels bombings suspect, Islamic state warns of more, worse attacks, *Los Angeles Times* (2016.), <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-brussels-airport-explosion-20160322-story.html> (pristupljeno 08. svibnja 2024.)

Cohen-Louck i Levy, I.: Risk perception of a chronic threat of terrorism: Differences based on coping types, gender and exposure, *International Journal of Psychology* (2020.), 55(1), 115-122

Cvjetković, B.: *Terorizam – sredstva i posljedice*, Split: Laus (2002.)

Didović, M., Bupić, M.: Dvjesto godina brodske parne propulzije (1807. – 2007.), vol. 54.(2007.):102-113

Donaldson, R., Ferreira, S.L.: (Re-) creating Urban Destination Image: Opinions of Foreign Visitors to South Africa on Safety and Security? *Urban Forum*, 20, 1-18

Dragičević, D., Radić, M.N., Grbić, L.: Terrorism as security challenge in tourism development, *Tourism and Hospitality Industry, Congress Proceedings* (2018), 64-75

DW.com: Kako se promijenio teror u Evropi? (2016.), <https://www.dw.com/hr/i-terorizam-se-mijenja/a-19151516> (prisupljeno 07. svibnja 2024.)

Dw.com: Pretjerana reakcija Francuske (2015.), <https://www.dw.com/hr/prethjerana-reakcija-francuske/a-18859567> (pristupljeno 24. svibnja 2024.)

Dwyer, L., Forsyth, P. i Dwyer, W.: Tourism Economics and Policy (2010.): 721

Enders, W., Sandler, T.: Casualty between Transnational Terrorism and Tourism: The Case of Spain, Terrorism (1991.), 14:49-58

EPICAH: Interreg Europe: For a New EU Integrated Tourism Policy: Europe – 27 Countries, One Destination, (2019.), https://projects2014-2020.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1556119954.pdf, (pristupljeno 09. travnja 2024.)

EU Monitor: Committee on Foreign Affairs (AFET), <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7ykayxb3dk> (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

European Commission: The European Green Deal – Striving to be the first climate-neutral continent, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (pristupljeno 17. travnja 2024.)

European Parliament : Facts and Sheets on the European Union: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/126/tourism> (pristupljeno 28. ožujka 2024.)

European Union Terrorism Situation and Trend report, Europol (2023.), Publications Office of the European Union, Luxembourg, <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf> (pristupljeno 07. svibnja 2024.)

European Union: Vanjska i sigurnosna politika, https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_hr (pristupljeno 13. svibnja 2024.)

Europska unija, EUR-Lex: Visoki predstavnik Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:high_representative_cfsp (pristupljeno 21. svibnja 2024.)

Europska unija: Agencija za zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, Institut Europske unije za sigurnosne studije (EUISS), https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-institute-security-studies-euiss_hr (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

Europska unija: Agencija za zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, Satelitski centar Europske unije (SatCen), https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-satellite-centre-satcen_hr (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

Europska unija: Tijelo EU-a, Europska služba za vanjsko djelovanje (ESVD), https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-external-action-service-eeas_hr (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

Eurostat: Eu sees increase of tourist bed places in 2022. (2023.), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231031-1>, (pristupljeno 31. ožujka 2024.)

Eurostat: Tourism industry eclipses pre-pandemic levels in 2023, (2024.), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240116-1>, (pristupljeno 09. travnja 2024.)

Exceltur: Spain bounces back from Madrid bombings (2004.), https://exceltur.org/wp-content/uploads/adjuntos/MAY_04_166.pdf (pristupljeno 07. svibnja 2024.)

Fareed, Z., Meo, M.S., Zulfiqar, B., Shahzad, F., Wang, N.: Nexus of tourism, terrorism and economic growth in Thailand: new evidence from asymmetric ARDL cointegration approach, *Asia Pacific Journal of Tourism Research* (2018), 23(3):1-13

Ferreira, S.L.A., Harmse, A.C.: Crime and tourism in South Africa: International tourists perception and risk, *South African Geographical Journal* (2000), 82(2):80-85

Flaherty, J.P., Lally-Green, M.E.: The European Union: Where is it Now (1995.), *Duq. L. Rev.*, 34, 923

Gandolphe, M.C. i El Haj, M.: Flashbulb memories of the Charlie Hebdo attack, *Journal of Psychology and Cognition* (2016.), 1(1), 20-28

George, R., Booyens, I.: Township Tourism Demand: Tourists' Perceptions of Safety and Security, *Urban Forum* (2014), vol 25, 449-467

George, R.: Tourist's perceptions of safety and security while visiting Cape Town, *Tourism Management* (2003), vol 24, 575-585

Ghaderi, Z., Saboori, B., Khoshkam, M.: Does security matter in tourism demand? *Current Issues in Tourism* (2017), 20(6), 552-565

Godefroidt, A. i Langer, A.: How fear drives us apart: Explaining the relationship between terrorism and social trust, *Terrorism and Political Violence* (2020.), 32(7), 1482-1505

Herkert, K., Lowen, L., McKinnell, W., Rose, T.: *Treaty Of Maastricht* (2009.)

Hrabar, S.: Politički terorizam i ekstremizam u zapadnoj Europi u drugoj polovici 20.st., *Rostra* (2012.), 5. (5.), 281-286, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169401>

Ius-info: Europska obrambena agencija (2016.), <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/europska-obrambena-agencija-24997> (pristupljeno 23. svibnja 2024.)

Kesner Škreb, M.: Institucije Europske unije, Financijska i teorijska praksa (2007.), 31(1), 73-75

Kouri, G. i Tziaferi, S.: Case study: Paris Terrorist attack November 2015, crisis management and the role of media, International Journal of Occupational Health and Public Health Nursing (2016.), 3(2), 31-43

Liu, A., Pratt, S.: Tourism's vulnerability and resilience to terrorism, Tourism Management (2017), 60:404-417

Malik, O.F., Schat, A.C., Raziq, M.M., Shahzad, A. i Khan, M.: Relationships between perceived risk of terrorism, fear, and avoidance behaviors among Pakistani university students: A multigroup study, Personality and Individual Differences (2018.), 124, 39-44

Mansfeld, Y., Pizam A. (Eds.): Tourism, Security and Safety (prvo izdanje), Routledge (2005)

Marić, S.: Terorizam kao globalni problem, MediAnali (2012.) 6(11), 87-102

Marton, Z.: Tourism safety and security in Hungary in the light of consumer perceptions (2022)

Mawby, R.I., Ozascilar, M., Ziyalar, N.: Risk, safety and security among visitors to Istanbul, Tourism and Hospitality Research (2021), 21(1)

Mihalič, T.: Tourism drop and recovery after the war-case of Slovenia (1999.), 61-66

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH: Loša ljetna sezona za pariške hotele uslijed terorističkih napada (2016.), <https://mvep.gov.hr/vijesti/231749> (pristupljeno 08. svibnja 2024.)

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH: Pripreme Europske unije za proširenje, https://mvep.gov.hr/UserDocsImages/files/file/publikacije/5_pripreme_eu%E2%80%A6za_prosirenje.pdf (pristupljeno 17. svibnja 2024.)

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova: Zajednička vanjska i sigurnosna politika, <https://mvep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/zajednicka-vanjska-i-sigurnosna-politika/245754> (pristupljeno 13. svibnja 2024.)

Mreža-mira. net: Zajednička vanjska i sigurnosna politika EU: Poruke izvučene iz raspada SFRJ (2019.), <https://www.mreza-mira.net/vijesti/clanci/zajednicka-vanjska-i-sigurnosna-politika-eu/> (pristupljeno 13. svibnja 2024.)

Munoz, H.S., The trial of the 11 March 2004 Madrid terrorist attacks, *New Journal of European Criminal Law* (2017.), 8(2), 216-235

Neumayer, M.: *Safety and Security in Tourism* (2011.)

Pizam, A., Smith, G.: *Tourism and Terrorism: A historical Analysis of Major Terrorism Acts and Their Impact on Tourism Destinations*, *Tourism Economics* (2000), Vol 6., No. 2., 123-138

Pravni fakultet Sveučilišta u Beogradu, Ugovor iz Amsterdama, <https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/10/Dodatni-materijal-br.2-Ugovori.pdf> (pristupljeno 16. svibnja 2024.)

Pročišćena inačica Ugovora o Europskoj uniji (2010.), C83/01, <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/111221-lisabonski-procisccena.pdf> (pristupljeno 21. svibnja 2024.)

Prodan, T.: Protuteroristička politika Europske unije, *Polemos* (2009.), XII(23), 11-27

Republika Hrvatska – Ministarstvo turizma i sporta: *Gospodarstvo u 2023.: Dobri rezultati turizma, reforme i novi zakon*: <https://mint.gov.hr/vijesti/gospodarstvo-u-2023-dobri-rezultati-turizma-reforme-i-novi-zakon/23691> (pristupljeno 28. ožujka 2024.)

Richter, L.K., Waugh Jr., W.L.: *Tourism Politics and Policital Science: A Case of Not So Benign Neglect*, *Annals of Tourism Research* (1983), 10:313-315

Rita, P.: *Tourism in the European Union*. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, (2000.), 12(7), 434-436

Rudolf, Davorin, ml.: *Zajednička sigurnosna i obrambena politika Europske unije*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* (2014.), god. 51, 557-574

Shaikh, A.S., Dars, A., Memon, K. i Kazi, A.G.: *A study of factors affecting travel decision making of tourists*, *Journal of Economic Info* (2020.), 7(1), 1-10

Sinanović, Z.: *Terorizam* (2005.), [file:///C:/Users/Luka/Downloads/376-Article%20Text-1413-2-10-20220125%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Luka/Downloads/376-Article%20Text-1413-2-10-20220125%20(1).pdf), (pristupljeno 05. svibnja 2024.)

Sönmez, S.F. i Graefe, A.R.: *Influence of terrorism risk on foreign decisions*, *Annals of tourism research* (1998.), 25(1), 112-144

Statista Research Department: Travel and tourism in Europe – statistics and facts, (2024.), <https://www.statista.com/topics/3848/travel-and-tourism-in-europe/#topicOverview>, (pristupljeno 09. travnja 2024.)

Statista: Number of travel accommodation establishments in the European Union (EU 27) in 2020, by type (2022.), <https://www.statista.com/statistics/412913/number-of-short-stay-accommodation-establishments-in-the-eu/>, (pristupljeno 31. ožujka 2024.)

Struić, G.: Kolektivna sigurnost i njezini mehanizmi u paktu Lige naroda, Pravni vjesnik (2017.), 33 (3-4), 197-212

Šegvić, S., Belohradsky, F.: Sigurnosno-obrambena politika EU, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu (2008.), 45, 359-379.

Vanneste, D., Tudorache, P., Teodoroiu, F. i Steenberghen, T.: The impact of the 2016 terrorist attacks in Brussels on tourism, Belgeo, 4 (2017.)

Vuković, I., Hrvatinić, S.: Razvoj turizma u Europi i njegove daljnje strategije razvoja (1998.) br.1 (115-140)

Wang, F., Lopez, C.: Does communicating safety matter? Annals of Tourism Research (2020), 80, 102805

Weyers, B.: The evolution of transportation: Past, present, and future. Journal of Transport Geography (2017.), 235-238

World Tourism Organization: European Union Tourism Trends, UNWTO, Madrid (2018.), <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/29101/attachments/1/translations/en/renditions/native> (pristupljeno 28. ožujka 2024.)

World Tourism Organization: European Union Tourism Trends, UNWTO, Madrid (2018.), <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419470>, (pristupljeno 31. ožujka 2024.)

Zou, Y., Yu, Q.: Sense of safety toward tourism destinations: A social constructivist perspective, Journal of Destination Marketing and Management (2022), 24, 100708

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1. - Faze razvoja turizma	7
Tablica 2. - Kretanje broja dolazaka inozemnih turista u Europu 1960.-1996.....	7
Tablica 3. - Europske zemlje s najvećim brojem turističkog kapaciteta i njihova promjena u 2022. u odnosu na 2020.	9
Tablica 4. - Subjektivni i objektivni uzroci terorizma.....	18
Tablica 5. - Pregled postojećih istraživanja povezanosti sigurnosti i turizma.....	28
Tablica 6. - Socio-demografski podaci ispitanika	50
Tablica 7. - Percipirani rizik.....	53
Tablica 8. - Stavovi o sigurnosti.....	53
Tablica 9. - Mjere sigurnosti	54
Tablica 10. - Iskustvo s terorizmom.....	55
Tablica 11. - Svijest o terorizmu.....	55
Tablica 12. - Strah od terorizma.....	56
Tablica 13. - Odabir destinacije.....	56
Tablica 14. - Korelacijska analiza	57
Tablica 15. - Višestruka regresijska analiza	58
Tablica 16. - Jednostavna regresijska analiza.....	58

Slike

Slika 1. - Terorizam u Europskoj uniji.....	21
Slika 2. - Teroristički napad u Madridu	22
Slika 3. - Teroristički napadi u Parizu	24
Slika 4. - Teroristički napad na Bruxelles.....	25
Slika 5. - Tri stupa na kojima počiva Europska unija prema ugovoru iz Maastrichta	38
Slika 6. - Izmjene nakon Amsterdamskog ugovora	39
Slika 7. - Struktura Europske unije nakon Ugovora iz Lisabona	41

Grafikoni

Grafikon 1. Ukupan broj dovršenih, neuspjelih i spriječenih terorističkih napada u EU od 2010. do 2021.	15
Grafikon 2. - Upoznatost s tematikom sigurnosnog aspekta u turizmu obzirom na terorističku ugrozu na području Europske unije	51
Grafikon 3. - Mišljenje ispitanika o razvijenosti sigurnosti na području Europske unije u odnosu na terorističke ugroze.....	52
Grafikon 4. - Učestalost putovanja u države Europske unije	52

Prilozi

Prilog 1. Anketni upitnik

Ovo istraživanje se provodi sa svrhom prikupljanja informacija potrebnih za izradu diplomskog rada na sveučilišnom diplomskom studiju na Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Sveučilišta u Rijeci

Cilj istraživanja je prikazati kako terorizam kao vanjski utjecajni čimbenik može utjecati na turizam europskih zemalja na način da smanjuje brojke posjetitelja europskih destinacija. Cilj je i dokazati kako se sa snažnom i pametno razvijenom sigurnosnom politikom može utjecati na to da europske države postanu sigurnije u očima turista koji ih namjeravaju posjetiti.

Anketni upitnik ima ukupno 15 pitanja te Vas molim da odgovorite na sva pitanja radi dobivanja što potpunijih informacija o predmetu istraživanja. Anketni upitnik je anonimn.

Jeste li upoznati s tematikom sigurnosnog aspekta u turizmu s obzirom na terorističku ugrozu na području Europske Unije?

- a) Da
- b) Ne

Mislite li da je sigurnost na području Europske Unije dovoljno razvijena u odnosu na terorističke ugroze?

- a) Da
- b) Ne

Koliko često putujete u države Europske Unije?

- a) Više od 4 puta godišnje
- b) 2-4 puta godišnje
- c) 1-2 puta godišnje
- d) Jednom u dvije godine

Molim da ocijenite navedene tvrdnje na ljestvici od 1 do 5, pri čemu 1 označava „u potpunosti se ne slažem“, a 5 označava „u potpunosti se slažem“. Molim da za svaku tvrdnju označite odgovor.

Percipirani rizik

Osjećam se nesigurno putovati trenutno.

Mislim da je rizično putovati trenutno.

Mislim da bi se zbog terorizma određene destinacije trebale izbjegavati.

Stavovi o sigurnosti

Mislim da je sigurnost ozbiljna stavka pri odabiru destinacije za putovanje.

Mislim da dodatne sigurnosne mjere u destinaciji čine putovanje sigurnijim.

Mislim da sigurnosne mjere nisu dovoljno veliki prioritet u turizmu.

Mislim da se ne provodi dovoljno obuka za bijeg i evakuaciju u slučaju terorističkog napada u turizmu.

Mjere sigurnosti

Mislim da bi se trebala povećati upotreba pasa tragača na granicama.

Mislim da bi se trebalo intenzivirati ručno pretraživanje putnika na granicama.

Mislim da bi se trebalo intenzivirati korištenje skenera cijelog tijela na granicama.

Mislim da bi se trebala poboljšati sigurnosna provjera zaposlenika u turizmu.

Mislim da bi se trebao uvesti veći broj zaštitara u prijevoznim sredstvima/ shopping centrima/ ostalim javnim prostorima u turizmu.

Iskustvo s terorizmom

Bio sam prisutan/na tijekom nekog terorističkog napada stoga imam strah od terorizma.

Poznajem nekoga tko je bio na mjestu tijekom terorističkog napada stoga imam strah od terorizma.

Bio sam na pogođenom mjestu nakon terorističkog napada stoga imam strah od terorizma.

Svijest o terorizmu

Zanimaju me izvještaji o terorističkim napadima u medijima.

Kada imam mogućnosti, gledam/čitam/slušam izvještaje o terorističkim napadima u medijima.

Ne propuštam izvještaje o terorističkim napadima u medijima.

Strah od terorizma

Brinem se o odlasku na prepuna javna mjesta poput shopping centara/ aerodroma/ trgova.

Osjećam tjeskobu ukoliko moram koristiti javni prijevoz.

Ne osjećam se sigurno dok putujem zrakoplovom i drugim javnim prijevoznim sredstvima.

Bojim se terorističkih napada u svojoj blizini.

Bojim se terorističkih napada na području EU.

Odabir destinacije

Tijekom odabira destinacije pokušavam izbjeći destinacije u kojima postoji rizik od terorizma.

Mislim da je rizik od terorizma poticaj ili prednost putovanja , stoga ne isključujem određene destinacije zbog visoke razine rizika.

Rizik od terorizma nije relevantan faktor za moj odabir destinacije.

Oklijevam posjetiti destinaciju koja je podložna terorističkim aktivnostima u budućnosti.

Spol

- a) Muško
- b) Žensko

Dob

- a) < 20
- b) 21-30
- c) 31-40
- d) 41-50
- e) 50-60
- f) >60

Stupanj obrazovanja

- a) Osnovna škola
- b) Srednja škola
- c) Viša škola
- d) Fakultet – preddiplomski studij
- e) Fakultet – diplomski studij
- f) Fakultet – poslijediplomski studij

Radni status

- a) Zaposlen/a
- b) Nezaposlen/a

- c) Učenik/ca
- d) Student/ica
- e) Umirovljenik/ca

Prosječni osobni mjesečni prihod

- a) do 500,00 eura
- b) 501,00-999,00 eura
- c) 1000,00-1499,00 eura
- d) 1500,00-1999,00 eura
- e) više od 2000 eura